

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE AÇISINDAN “BAŞKA – BEN” SORUNU VE
YİTİRİMİ OLANLAR İÇİN YAPILMIŞ SOSYAL
POLİTİKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAHİME GÖKBOĞA

101116102

Danışman Öğretim Üyesi:

Prof. Dr. Betül Çotuksöken

İstanbul, Ağustos 2013

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE AÇISINDAN “BAŞKA – BEN” SORUNU VE
YİTİRİMİ OLANLAR İÇİN YAPILMIŞ SOSYAL
POLİTİKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAHİME GÖKBOĞA

101116102

Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. Betül Çotuksöken

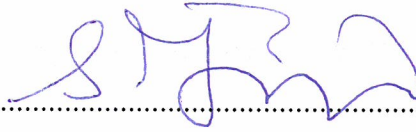
İstanbul, Ağustos 2013

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

03.10.2013 tarihinde tezinin savunmasını yapan Rahime GÖKBOĞA'ya ait "Felsefe Açısından "Başka - Ben" Sorunu ve Yitirimi Olanlar İçin Yapılan Sosyal Politikalar" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe ve Sosyal Politika Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliği/Oy Çokluğuyla** kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN
Başkan
(Danışman)

Prof. Dr. Sevgi İYİ
(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Deniz DAĞSEVEN EMECEN
(Üye)

ÖNSÖZ

Tüm üniversite hayatım boyunca bana yaşam boyu öğrenmenin ve bu ereğin peşinden gitmenin önemini her fırsatta gösteren, çalışmamın her anında içtenliğiyle yol göstericim olup desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e, bu araştırmaya başladığımda ziyaret isteğimi kabul ederek, engin deneyimleri ve bilgileriyle önümü açan Sayın Şafak Pavey'e, üniversitelerin engelsiz hale gelmesi ile ilgili projelerimi dinleyip, bu anlamda ilk adımların atılmasını sağlayan eski YÖK Başkanı Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan'a, iyi bir psikolog olmanın sosyal duyarlılıktan geçtiğini bana her fırsatta gösteren ve yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Nursel Telman ve Prof. Dr. Nermin Çelen'e, motivasyon anlamında desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Vladimir Kiryakof, Fatma Melik, Banu Seçkin, Elif Özkan ve Burçin O'Sullivan'a, birlikte çalıştığım tüm iş arkadaşlarıma ve tüm Maltepe Üniversitesi ailesine teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, yitirimi olan kişilere verdikleri özel eğitimin niteliğiyle, bu konuda farkındalık kazanmama olanak sağlayan babama ve tezin yazım süresince en büyük destekçim olan anneme, sonsuz emekleri için canım dedeme ve babanneme çok teşekkürler.

Ağustos, 2013

Rahime Gökboğa

ÖZET

“Ben” ve “insan” kavramları, tarihsel sürece bakıldığında hep aynı şekilde dile getirilmiştir. Bu çalışmada, “ben” ve “insan” kavramları tarihsel sürecin ışığında farklı bir bakış açısıyla ele alınmış ve böylece “başka” ile karşılaşma durumu, *yitirimi* olan kişiler bakımından incelenmiştir.

“Başka – ben” sorunundan hareketle, “tipik” kabul edilen “ben”lerin, bedensel ya da zihinsel olarak “başka” olan kişiler için bugüne kadar türettiği ve incitici anlam taşıyan sözcükler ve kavramlar bulunmaktadır. Tezde, bu kavramlar güdümünde oluşturulan tüm sosyal politikalar, “*yitirim*” kavramı ışığında sorgulanmıştır.

Yitirimi olan kişiler, Ernst Cassirer, Edgar Morin ve Sigmund Freud’un “insan doğası”yla ilgili belirlemeleriyle, Edmund Husserl, Paul Ricoeur ve Nermi Uygur’un “başka” ile ilgili değerlendirmelerinden hareketle sorgulanmıştır. *Yitirimi* olan kişilere yönelik haklar, İoanna Kuçuradi ve Betül Çotuksöken’in insan hakları üzerine yaptıkları çalışmalarla ele alınmıştır.

Yitirimi olan kişilerle ilgili sosyal politikalar, felsefi antropoloji bağlamında eleştirilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Ben,insan, başka,yitirim,insan hakları, psikoloji,felsefi antropoloji, antropoloji, sosyal politika

ABSTRACT

According to historical process, the conceptions of “I” and the “humanbeing” have been mentioned using the same forms. In this study, “I” and the “humanbeing” are discussed with a different perspective in the light of the historical process and thus, encountering with “the other” is examined for the purpose of understanding the people with degradation.

There are many injurious words and concepts about “the other one”, which carries specific physical and mental characteristics. These words were derived from “I”s, who are accepted as “typical”. In this dissertation, the social policies, which are created under the guidance of this notion, are questioned in the light of “the degradation” as a concept.

The dissertation furthermore questions the people with degradation by Ernst Cassirer’s, Edgar Morin’s and Sigmund Freud’s determinations on “human nature”. This topic is also examined, taking into consideration the appraisals of Edmund Husserl, Paul Ricoeur and Nermi Uygur on “the other”. Rights of the people with degradation are further discussed taking cognizance of Ioanna Kuçuradi’s and Betül Çotuksöken’s human rights studies.

The social policies, which are created for the people with degradation are criticized in the context of philosophical anthropology and solutions are presented.

Keywords: I, humanbeing, the other, degradation, human rights, psychology, philosophical anthropology, anthropontology, social politics.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM :“BAŞKA – BEN” SORUNUNA GENEL BAKIŞ.....	7
1.1. Ontolojik Açıdan “Ben”in İncelenmesi.....	21
1.2. Ontolojik Açıdan “Başka”nın İncelenmesi.....	30
1.3. Antropontolojik Açıdan “Başka - Ben”in İncelenmesi.....	35
2. BÖLÜM: SOSYAL POLİTİKALARA İNSAN HAKLARI AÇISINDAN GENEL BAKIŞ.....	39

2.1. Sosyal Politika Nedir?.....	41
2.2. İnsan Hakları Açısından “Başka – Ben” Kavramları.....	45
2.3. “Başka – Ben” Kavramları Işığında Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi.....	52
3. BÖLÜM: YİTİRİMİ OLAN KİŞİLER İÇİN OLUŞTURULAN SOSYAL POLİTİKALARI İNCELEME.....	60
3.1. Türkiye’de Yitirimi Olan Kişiler İçin Yapılan Düzenlemeler.....	63
3.2. Yitirimi Olan Kişiler Açısından Sağlık Sorunu.....	69
3.3. Yitirimi Olan Kişiler Açısından Sosyo – Kültürel ve Eğitime Yönelik Sorunlar.....	73
3.4. Yitirimi Olan Kişiler Açısından Ekonomik ve İstihdama Yönelik Sorunlar.....	80
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	88
ÖZGEÇMİŞ	92

GİRİŞ

İnsan, kendi “ben”iyle, kendi ihtiyaçlarına göre belli bir yaşam alanı oluşturmuştur. Oluşturduğu yaşam alanındaki “kendini gerçekleştirme” sürecinde, yaşadığı toplumda hâlihazırda bulunan tüm düzenlemelerde, olagelen tüm oluşumlarda, insanın salt kendi “ben”iyle olup bitene dahil olma, karar verme ve süreci yönlendirme durumu söz konusudur. İnsan, başlangıçta, kendinden “başka” olanın “ben”ine dair, “başkasının beni”ne dair herhangi bir sorgulamaya yönelmemektedir.

İnsan, dünyayı ve diğer her şeyi (yolları, merdivenleri, yazılı, görsel ve işitsel kaynakları vb.), “kendi” ihtiyaçları bağlamında düzenlerken, kendini "normal" olarak tanımlamakta, "normal"ın dışındakiler olarak tasvir ettiği insanların gereksinimlerini göz ardı etmekte ve hatta onları yaftalayan farklı adlandırmalarda bulunmaktadır. Bu adlandırmalar neye ve kime göre yapılmaktadır? “Norm” dediğimiz, neye ve kime göre konulmuştur? İşte tüm bu sorulardan hareket edecek olursak, insanın dünyaya yöneliminde aslında, adlandırmaların çok büyük bir etkisi vardır. İnsanların en başından beri, “düşünebilen ve düşündüklerini eyleme döken varlık” olarak nitelendiği dünyada, “düşünemeyen ve eyleme dökemeyenleri” ne tür adlandırmalarla sınıfladığı açıktır. Dolayısıyla “normal insan” tanımı dışında yer alan insanlar içinkullanılacak olan yeni bir kavram, hem yaftalama durumu taşımayacak, hem de “duygu değeri” bakımından, insanın yöneliminde olumlu bir değer

taşıyacaktır. Bu da kavramın peşinden giden, kavramla yönelen insanın, insan haklarını göz ardı etmeden yapacağı tüm düzenlemeleri ve sosyal politikaları, “başka ve ben” sorunsalı ile değerlendirmesi için, ona olanak sağlayacaktır. “Yitirim” kavramı, “eldeki erkenin işe yarar tutarının azalması, erke yitimi”¹ anlamına gelen bir kavramdır. Sadece durumu ifade eden, kişiye incitici ve küçültücü bir yaftalama hissi vermeyen, salt duruma atıfta bulunan bir kavramdır. Bu bağlamda, kavram, durumun niteliğini anlatma olanağı sağlayıp, “kavramla yönelen insan”a, diğer insanlarla olan ilişkilerini, ötekileştirme yapmaksızın farkındalıkla sürdürme olanağı sağlayacaktır.

Bu tez, yukarıda sıralanan tüm bağlamlarda araştırmaya ilk olarak, “insan nedir?” sorusunun peşine düşerek başlayacaktır. Edgar Morin, *Yitik Paradigma: İnsan Doğası* adlı eserinde bu konuya şu şekilde değinmiştir:

Memeli sınıfından, primat takımından, insangiller familyasından, homo cinsinden ve sapiens türünden hayvanlar olduğumuz; vücudumuzun otuz milyar hücreden müteşekkil, genetik bir sistem tarafından denetlenen ve üretilen, iki ila üç milyar yıllık uzun bir doğal evrim sürecinde şekillenmiş bir mekanizma olduğu biliniyor. Düşünen beynimizin, konuşan ağızımızın, yazan ellerimizin biyolojik organlar olduğunu da biliyoruz, fakat bütün bu bilgiler, insan vücudunun karbon, hidrojen, oksijen ve azot bileşimlerinden oluştuğu bilgisi kadar kullanışsızdır (Morin, 2010, s.3).

¹ Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, elektronik metni:
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.529c892e21e408.60334427

Edgar Morin, insanın, primatlardan gelmiş olmasına rağmen hayvanlardan ve doğadaki herşeyden kendini çok farklı gördüğünden söz etmektedir. İnsanla diğer canlılar arasındaki ilişkiyi ise, “O insan ki nesnelere dünyasında özne, özneler dünyasında ise egemendir” (Morin, 2010, s.4) şeklinde özetlemektedir. Gerçekten de, çoğunlukla, dış dünyada gördüğümüz tüm nesnelere bağımlı, onların bizim yaşayışımıza ne kadar araç olduğuyla, diğer öznelerle olan bağımlı ise amaçlarımıza doğru koşarken bize ne kattığıyla bağlantılı değil midir? Buradaki asıl sorun, insanın kendi “ben”i için bir tür savaşım içinde oluşu, doğasından kaynaklanan bir durum mudur? Yoksa insan, yaşayışında kendine kattığı toplumsal kültür bağlamında mı “ben”ine mesafe koyamamıştır?

Morin’e göre insan bir anlamda doğal durumundan bir kopuş, bir evrilme süreci içine girer. Tüm bu değişimler sırasında da, hayatında var olanları, diğerlerini, kendinden başka gördüklerini – aynı türden olsa bile – bir anlamda dışlama ve yadsıma davranışları gösterir (Morin, 2010, s.4).

İnsan doğası, hayvanlar ve diğer canlılarla ne noktada ayrılır? İnsan doğasını, hayvanlar ve diğer canlılardan ayırmak ne kadar doğrudur? İnsan, düşünme edimiyle peşine düştüğü ve diğer insanlarla gerçekleştirdiği toplumsallaşma ve bunun sonucunda oluşan kültür ile ne kadar evrilebilmiştir? İnsanda ve hayvanda ortak özellik olarak bulunan içgüdü, insan tarafından bu evrilme sürecinde ne kadar kontrol altına alınmıştır? A. Gehlen’e göre “...hem hayvanda, hem de insanda içgüdü vardır. Fakat insanda içgüdüler zayıflamıştır.

Gerçekten eğer insan, hayvanla karşılaştırılırsa, onun her bakımdan bir “eksiklikler-varlığı” olduğu görülür. İnsan bu “eksiklikleri”ni sahip olduğu yüksek yeteneklerle gideriyor” (Mengüşoğlu, 2005, s. 255).

Peki bu yetenekler, insanın diğer canlılar ve diğer insanlarla doğru ilişki kurmasında ne kadar etkili oluyor? İnsan, kendinden başka olanla ilişki kurarken, zayıf içgüdüleri ile acaba hayvanlardan daha mı yetersizdir? Yani insan, sözü edilen yüksek yetenekleri ile başka olanı anlamakta ve onun ihtiyaçlarına yönelmekte ne kadar yeterlidir? Aslında bu açıdan değerlendirecek olursak, insanın içgüdüsel değil de, sözü edilen yüksek yetenekler ve hayvanlardan ayrıldığı noktalardan biri olan “akılla yönelme”, başka olanı kendinden ayırmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak, insan, başka olanın farklılıklarından ötürü duyduğu ihtiyaçlarını görememiştir. Aslında insan bilinçaltında bu yetersiz durumunun farkındadır. Fakat bunu kendine itiraf edemediğinden, bir tür kompleks haline getirerek, başka olanı kötüleme ve aşağı görme davranışları gösterir. Morin’e göre de:

İrklar arasındaki somatik farklar talidir; beyinsel farklılıklar, şayet varsa, tali fenomenlerdir ve istatistiki açıdan önemsizdirler. Büyük bir bölükle zeka testi adı verilen testlerde elde edilen farklı sonuçların, ırklar arasındaki çok küçük yatkınlık farklılıklarını belirlemesi imkan dahilindedir, fakat bu fark dikkate alınsa dahi, manaca değersizdir; yani sadece, farklılıkları hiyerarşiye hamletmek heveslisi, ahlaki düşüklüğünü üstünlük kompleksiyle ifade eden sefil bir ırkçılık açısından manidardır (Morin, 2010, s. 191).

Tüm bu belirlemelerde dikkate alınan ırkçılık ifadeleri, aslında bu tezin konusu olan fiziksel ve zihinsel farklılıkları olan bireyler açısından da değerlendirilebilir. Çünkü ırkçılık için de, farklılık için de aslında öz kavramı ortaktır. İnsan kendi özcü tavrı ile diğer varlıkları çoğunlukla görmezden gelmektedir.

Tezin birinci bölümünde, “başka ve ben” kavramları üzerinde durulacaktır. Başka ve ben kavramları, Farklılık ve aynılık kategorileri ışığında, ontolojik açıdan incelenecektir. Ayrıca tarihsel süreçte, bu kavramlar açısından yapılan değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran özellikler nelerdir? Felsefi antropoloji bağlamında, filozofların insanın varlıksal yapısı açısından diğer canlılardan nasıl ayrıldığı konusuna ilişkin görüşlerinden yararlanılacaktır.

İkinci bölümde, insan hakları bakımından, Bedia Akarsu, İoanna Kuçuradi, Nermi Uygur ve Betül Çotuksöken’in, belirlemeleri ışığında, Türkiye’de fiziksel ve zihinsel farklılıkları olan bireyler için yapılan sosyal politikaların değerlendirilmesi yapılacaktır. İnsanın, başkaya yönelimini incelerken, insan doğası bağlamında Edgar Morin’in ve Cassirer’in belirlemelerinden yola çıkılacaktır. Özne olan insanın, diğer öznelere bağlantısı sonucunda toplumsallaşması ve bu toplumsallaşma sürecinde, kendi benliğine olan düşkünlüğünün nasıl ortaya çıktığı konusu önemlidir. Bu durumun anlaşılması için “ben ve başka” kavramları Ahmet Soysal’ın ve Paul Ricoeur’ün görüşleri açısından ele alınacaktır. İnsan, kendinden başka olana

bazı farklılıkları yüzünden yaptığı adlandırmalarla, aslında bir anlamda başkayı küçümsemekte ve aşağılamaktadır. Dil ve düşünme bağlamında kendinden başka olana kavramlarla yönelen insan, yanlış adlandırmalarla yöneliminde bazı hatalara düşmektedir. Bu yüzden, fiziksel ve zihinsel açıdan farklılıkları olan insanlara yönelik adlandırmalar insan hakları, engelli hakları ve etik bağlamlarında tekrar gözden geçirilmelidir. Oluşturulacak yeni bir kavram, öznelerarasında daha iyi bir iletişim kurulmasını sağlayabilir. İnsan hakları ve sosyal politika kavramları, “başka ve ben” sorunsalı bağlamında irdelenecektir.

Son olarak tezin üçüncü bölümünde, Türkiye’de yaşayan fiziksel ve zihinsel farklılıkları olan insanlar için, geçmişten bugüne kadar uygulanan sosyal politikalar, eleştirel bir bakış açısıyla incelenecektir. Sağlık, eğitim, istihdam, ekonomik ve sosyo-kültürel sorunları kapsayan sosyal politikalar değerlendirilecek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

1. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE “BAŞKA VE BEN” SORUNUNA GENEL BAKIŞ

İnsan kavramının bilimsel tanımı, bilindiği gibi *homo sapiens*'tir. Anlam bakımından, düşünen veya bilen tür olarak tasvir edilen bu tanım, aslında insanın düşünme yetisine atıfta bulunduğu ve kendisinin yarattığı bir kavramdır. Düşünme yetisi olan insan, kendi özünü ifade ederek, kendini diğer canlılardan ayırma ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü bu öz (buna *düşünme edimi* denilebilir), elbette onun, diğerlerinden ayrılan ve ayrılması da gereken olağanüstü özelliğidir. Kuçuradi'ye göre,

Felsefi araştırmada obje edinileni çeşitli varlık bağlantıları içinde ele alma, dolayısıyla onunla ilgili daha isabetli bir bilgi ortaya koyma imkânı, ontolojik bakma tarzının bize kazandırdıklarındandır.

Bir insan veya kişi fenomenini, bir insan etkinliğini veya ürününü obje edindiğimizde ise, onu, yaşayan insanla çeşitli bağlantıları içinde de ele almak, ona antropolojik bir yaklaşım olur. Bu yol, ontolojik temellere dayanan antropolojinin felsefeye açtığı bir imkândır (Kuçuradi, 2010, s. 20).

Ontolojik temellere dayalı felsefi antropolojinin açtığı bu yol, insana daha yakından bakılmasını sağlamaktadır. Edimleri ışığında insana yöneldiğimizde, insanın düşünme edimi aracılığıyla, her türlü konunun üzerinde düşündüğünü fark ediyoruz. İnsanın aynı konuda bambaşka sonuçlar elde edebilmesinde işlevsel olan zihinsel etkinlikleri, onu tam anlamıyla “özel” kılmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığından “insan sürekli *düşünme*, düşündüklerini *dile* getirme ve bu düşündükleri ile gerçekleştirdiği çeşitli *eylemler* içindedir” (Çotuksöken, 2000, s. 30). Bu da, onun ontolojik açıdan bu özellikleri kendinde barındırdığını göstermektedir.

Eskiçağda yaşayan doğa filozoflarından anlıyoruz ki, insan düşünme yetisiyle önce doğayı anlama isteği duymuştur. Doğa filozofları, varlığın özünün yani ilk maddesinin ne olduğu gibi sorunları ele almışlardır(Gökberk, 2003, s.38).

Gökberk’e göre, insanın doğa üzerine düşüncelerinden meydana gelen *pratik bilgiler*, ona, “varlığını ilgilendiren belli birtakım doğa olaylarına az ya da çok egemen olmak olanağını sağlarlar”(Gökberk, 2003, s.12). İşte bu egemen olma isteği, insanın *öz arayışına* girmesine neden olmuştur.

Doğa filozoflarından sonraki dönemde sofistler, insanla ilgili olan sorunları ele almıştır. Sofistlerin insana dair sorunlara yönelmesiyle, düşünmenin doğadan elde edebileceği teorik bilgiden koparak, insana yarar sağlayan bilginin peşinden gittiği gözlenir. Böylece insan, salt kendi özü uğruna ulaşmaya çalıştığı bilgiyi bir yana bırakıp, bilginin kendisine

sağlayacağı çıkarları önemseme yoluna girer. “Sofistlere göre bilgi, teorik bir merakı gidermek için değildir; bilgi *pratiğin, yaşamın* emrindedir; bu anlayışla yapılacak başlıca iş de, bilgili, yararlı yurttaşlar yetiştirmektir” (Gökberk, 2003, s. 40).

Sokrates sonrası olan ve felsefenin üçüncü dönemi diye adlandırılan, Platon ve Aristoteles’in içinde bulunduğu dönemde, doğa ve insan konularının bir arada ele alındığını görüyoruz (Gökberk, 2003, s.52).

En başından itibaren felsefe tarihi aslında, sürekli olarak bir şeyleri keşfetme, keşfettiklerinin üzerine yeni şeyler koyma ve insanın bu bakımdan kendini aşması olarak değerlendirilebilir. Çünkü insanın en büyük ereği “bilme” edimini gerçekleştirmektir. Bu “bilme” süreci de, ilkin “kendini bilme” arzusuyla ortaya çıkar ve nitekim Montaigne’e göre, “Dünyada en önemli şey, kendi olmayı bilmektir” (aktaran Cassirer, 1997, s. 15). Ayrıca, Aristoteles’in *Metafizik*’i de, “Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler.” (980a) cümlesiyle başlar.

Eski Yunan’da, Delfi tapınağının üzerindeki “kendini bil” ibaresinin imlediği bilgi, bu keşfin ve bu zanaatin bilgisiydi. “Kendini bilmek”, bir “tefekkür”den ziyade, bir eylem ve bir “teknik”ti. İnsanın kendini bilmesi, tanınması hayat boyu süren “sonsuz” bir yolculuktu, varılacak bir yer – benliğin “özü” – yoktu, önemli olan yolculuğun kendisiydi. Hedef yolculuğun güzel olmasıydı, bu hedefi gerçekleştirmek için de “techne”ye; pusulaya, yelkene ve benzeri araç gerece, bunları kullanacak beceriye ve “doğa”ya ilişkin bilgiye gerek vardı. Bu “teknîğe” sahip olursa, kişi kendi

benliğinin kaptanı olabilir, karaya oturmadan, kayalıklara toslamadan, anafora kapılmadan, alabora olmadan yaşayabilir, yolculuğun tadını çıkarabilirdi. (Foucault, Gutman, Hutton, 2003, s. viii)

Bu belirlemeden anlaşılıyor ki, “kendini bilmek”, düşünme yetisine sahip olan insanın, kendini tanınması ve benliğini yönlendirebilmesi için bir tür yol gösterici olacaktır. İnsan bu durumda, benliğin “özü”nü arama arzusu taşır. Bu da, ona her anlamda dünyasını aşma fikri getirmiştir. Örneğin, eski çağ sonrası din, gücünü buradan alır. İnsan kendi dünyasını keşfetme serüveninde, transcendantal (duyulur dünyayı aşan) bir metafiziğe ulaşma arzusu içine girerek, Platon’un duyusal ve ideal olana ilişkin kavrayışına dayalı felsefesini arkasına alıp, teleolojik bir yapıya ulaşma noktasına gelir (Gökberk, 2003, s. 116). Tüm bunlar, belki de, insanın düşünen tarafının, dinde var olan “öte dünya” kavramına bir tür sığınışıdır, denilebilir.

Düşünebilen ve düşündüklerini eyleme ve dile dönebilen insan, belki kendini en yüce, en bilen ve en yapabilen olarak görmenin kompleksini bu şekilde gidermek istemiş; böylece de tanrısal olana, dinsel olana ve ulaşılamayacak olana bu noktada bağlanma ihtiyacı hissetmiştir. Belki de bu, kendine ve kendinden başka gördüklerine karşı geliştirdiği ve yaptığı hatalara karşı oluşturduğu, bir tür savunma mekanizması olabilir. İnsan, diğer insanlarla olan ilişkilerinde beklentilerinden yola çıkarak değerlendirmelerde bulunur. Kuçuradi’ye göre, “...bir kişi olarak varolmamızın temelinde değer

anlayışımız, bunun temelinde ise insan anlayışımız – insandan ve kendimizden beklediklerimiz – bulunur” (Kuçuradi, 2010, s. 5).

Aslında beklentilerimize göre şekillenen değerlendirmelerimizin çoğu, dini dünya görüşünde de kendini göstermektedir. Buradaki beklentimiz, tinsel olanın, değerlendirmelerimize yön vermesidir. Eskiçağ sonlarında dini dünya görüşü ile felsefeye yönelme, ilk olarak Yeni-Platonculuk adıyla, Plotinos tarafından yapılır. Plotinos, felsefesini Platon’a dayanarak açıklar (Gökberk, 2003, s. 117). Felsefesinde maddeye karşı çıkar ve ruh öğretisine çok büyük önem verir. Ona göre, maddedeki *cisimsel nitelikler* değil, *tinsel nitelikler* asıl gerçektir. Maddedeki özellikler de ancak bu tinsel niteliklerin dışı vurumudur.

... Bir cisim, diyor Plotinos, “güzel” iken “çirkin” olabilir. Demek, cisim *özce* güzel değildir, “güzelliği” cisim kendi dışından edinir; ancak “güzellik”ten *pay alırsa* “güzel” olabilir; maddeye giren *tinsel varlık*, başka bir deyişle: onu biçimlendiren *idea* cismi “güzel” yapar; *idea*’sının ereğine uyan bir “birlik” olursa cisim “güzel” olur. Bizim için bir şeyi *güzel* ya da *çirkin* yapan nedir? Güzel duygusunun temeli, *ruh*güzel’i görünce onunla kendisi arasında bir *yakınlığın*, bir *uyumun* olduğunu yaşamasıdır. Bir cismi önümüze yabancı ve *aykırı* bulursak ona “çirkin” deriz. Demek objeyi güzel yapan, *ruh ile* içten bir yakınlığı olması, bu yakınlığın sezilmesi ve bundan duyulan sevinçtir (Gökberk, 2003, s.118).

Plotinos’un belirttiği bu nokta aslında, insandaki tinsel yanın, diğer var olanlara bakış açısına göndermede bulunmaktadır. İnsan pekâlâ kendisi ile

uyumlu gördüğü bir var olana *yakınlık*; *aykırılık* gördüğü bir var olana ise *yabancılık* hisseder. Dikkat edilen bu konu aslında, günümüz dünyasında yaşayan insanlarda da apaçık gözlemlenebilir niteliktedir. İnsan, diğer canlıları ve insanları, insanlar(biz) ve diğerleri(onlar); kendisi ve diğer insanları ise, kendim(ben) ve diğerleri (onlar) şeklinde ayırmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, insanın “biz” diye betimlediği grup, kendisi ile arasında uyum gördükleri; “ben” diye nitelediği ise, “ben”i dışında olan tek tek insanlar içindeki ayrılıktan, “kendim” iradesine ulaşmasıdır. Başka bir anlatımla, insanın “ben” diye nitelediği şey, “kendim” anlamını taşımaktadır.

Eskiçağ sonlarında artık rasyonalizmin etkisini yitirmesiyle yükselen Yeni Platoncu yaklaşım, dini bir dünya görüşü ile felsefeye yönelmiştir. Ortaçağ Felsefesinde ise Hıristiyanlığın din ve tanrı görüşü etkin olmuştur.

Evrenin ilk söylenebilimsel (mitolojik) açıklamalarında ilkel bir *evrenbilim*'in (kozmooloji) yanında her zaman ilkel bir *insanbilim* de bulmaktayız. Dünyanın başlangıcı sorunu, ayrılmaz bir şekilde insanın başlangıcı sorunu ile birbirine karışmıştır. Din, bu ilk söylenebilimsel açıklamaları ortadan kaldırmaz; tersine onlara yeni bir biçim ve derinlik kazandırarak söylenebilimsel evrenbilimi ve insanbilimi (antropoloji) korur. *Kendini-bilme*, bundan böyle salt kuramsal bir ilgi olarak kavranılmaz. Onun yalnız bir merak ve spekülasyon konusu olmadığı, insanın bir *temel yükümlülüğü* olduğu öne sürülür. Bu *ahlaksal gereksinimi* ilk öğretenler, büyük din düşünürleriydi. Dinsel yaşamın bütün yüksek biçimlerinde “*kendini-bil!*” genel kuralı, kesin bir buyruk, kesin bir ahlaksal ve dinsel yasa olarak onaylanmıştır. Bu buyrukta ilk doğal bilme içgüdüsünün ansızın tersine çevrildiğini görüyor, tüm değerlerin aykırı değerlendirme ile ele alındıklarını algılıyoruz. Dünyadaki bütün

dinlerin tarihlerinde –Yahudilik’te, Budizm’de, Konfüçyus dininde ve Hıristiyanlık’ta – bu gelişmenin aşamalarını gözlemleyebiliriz (Cassirer,1997, s. 17).

Eski Yunan felsefesinin, aklını kullanarak erdemlere ulaşan ve kendini en yüce olarak gördüğü insanı, Hıristiyanlığın yayılmasıyla artık dini belirlemelerin yükseldiği bir döneme girer ve“kendini bil” buyruğu ile tersine bir yönelim içinde, en yücenin Tanrı olduğu görüşüne ulaşır. İnsan, Hıristiyanlıkla ve daha sonraki dinlerle aslında kendi kibrini kırması eylemine girecektir (Gökberk, 2003, s. 127). Sonraki dönemde kırılması beklenen bu kibrin, tanrısal olanın tasvirine sığınarak daha da yukarılara taşınması, dini dünya görüşünün beklentileri arasında değildi. Dini dünya görüşündeki beklenti, Tanrı’nın kulu olan insanın, erdemli davranması ve ona sığınabilmek için çabalamasıdır. Fakat bu beklentinin, insanın pratikte aklıyla ve içgüdüsel özellikleriyle davranmasıyla ve üstün gördüğü özellikleriyle kendini yüceltmesiyle, teoride kaldığı söylenebilir.

Çotuksöken ve Babür’ün ortaçağ belirlemelerinde görüyoruz ki, Tanrı’nın varlığının dışındaki her varlığın betimlenişi yine Tanrı’ya göre olacaktır. Tek tek varlıklar belli bir sıra düzeni içinde Tanrı’ya göre konumlandırılacaktır. Örneğin Boethius’a göre, var olanlar arasında bir sıra düzeni vardır (Çotuksöken – Babür, 2000, s. 38).

Canlılar nice değişik biçimde yeryüzünde devinip duruyor! Kimilerinin uzun bedenleri var, toz toprak içinde sürünüyor, karınları üzerinde sürekli bir iz bırakarak ilerliyorlar, kimileri hafif kanatlarıyla uçuyor, havaya çarpıyor ve ustaca bir uçuşla uçsuz bucaksız gökyüzünde süzülüyorlar, kimileri adımlarıyla yeşil tarlaları aşmaktan, ormanlarda kaybolmaktan hoşlanıyor. Ama ne denli çeşitli görsen de, onların hepsinin yüzü öne eğiktir ve duyumları sanki ağırlaştırmıştır onları. Yalnızca insan cinsi başını havaya kaldırır, bedenini dik tutmayı başarır ve yeryüzüne yukarıdan bakar (Boethius'tan aktaran Çotuksöken – Babür, 2000, s.117).

Hıristiyanlıkta ve diğer dinlerde insanın kendini diğer canlılardan aşağıda ya da onlarla eşit hissetmesi söz konusu dahi değildir. İnsan ancak, Tanrı'yı en yüce olarak görür. Tanrı'ya olan yakarışlarını, diğerlerinden farklı olarak *dile getirdiğinden*, bu bile onun kendisini, Tanrı'nın yarattığı tek ve muhteşem varlık olarak hissetmesine neden olur.

İnsanın düşünebiliyor oluşu, mükemmel bir özelliktir. Fakat düşünme, diğerlerini (burada kastedilen düşünemeyen her canlı türüdür) kendinden aşağıda görmeye olanak tanımamalıdır. Aksine düşünme, insanın kendinden başka olana, etik ölçütlerle yönelmesini sağlamalıdır. Başka bir deyişle, düşünebiliyor olmak, kendi başına mükemmel bir özellik değildir. İnsan, düşünmesiyle, eylemlerini etik kaygılarla gerçekleştirmelidir. Fakat Tanrı'nın buyrukları bile, insanın kendisini Tanrı'nın bir yansıması olarak hissetmesini değiştirememiştir.

Tanrı'nın buyrukları genellikle iyilik, adalet, sevgi, eşitlik vb. kavramları vurgulamış olsa da, insan - insan ilişkilerinde bile tam olarak yerine getirilemeyen tüm bu erdemler; insan ve diğerleri bağlamında tamamen görmezden gelinmiştir. O insan ki, açken doymak için diğerlerini tüketmiş; tokken dahi hırsları için onları katletmiştir.

Etik kaygıların kuramsal olarak söz konusu olması, ancak pratikte çoğunlukla uygulanamıyor oluşu, gerçekten de inançlar bağlamında kabul edildiği gibi suç işleme dürtüsünden mi kaynaklanmaktadır?

Hıristiyanlıkta günah, insanın doğuşu ve ölümü kadar doğal ve *insana özgü bir nitelik* (Gökberk, 2003, s. 133). Yani insan doğuştan günahkârdır. Bu halinden kurtulması için de Tanrı'ya ihtiyacı vardır. Eskiçağda, insanın akli ile erdemlere ulaşması ve suç işlememesi durumu, Hıristiyanlıkta insanın Tanrı'nın gücüne sığınması ve böylece *kurtuluşa ulaşması* olarak karşımıza çıkar (Gökberk, 2003, s. 133).

İnsanın mitolojide ya da dini inançlar bağlamında günahkâr veya suçlu sayılmasının dayanak noktaları nelerdir? Yoksa bu durum, erdemden yoksun yanı tasvir edilen, haz ve istencin esiri olan insanı mı kastetmektedir? İnsan akıl, inanç ve vicdan bağlamlarında, kendi benliğinin kölesi olmaktan çıkmak için, adına erdem, Tanrı, enerji veya güç denilen çeşitli inanışlara mı sığınmıştır?

Ortaçağdan yeniçağa geçilen ve adına Renaissance denilen bu ara dönemde, insan bugüne kadar bildiklerinin üzerine bir çizgi çekerek, deney ve aklın ışığına sığındı. Bu ışıkla ulaştığı bilginin yolundan ilerlemeyi seçti. Renaissance'a kadar insan, Tanrı'ya ve onun buyruklarına tam bağlılık içindedir. Artık bu durumu, aklının ve deneyin yardımıyla aşip ve kendini arayıp bulmayı amaçlayacaktır (Gökberk, 2003, s. 163).

Aslında mitolojide, dinde ve sonrasında aydınlanmada asıl amaçlanan şeyler, iyi ve erdemli insan olmaktır. Bu iyilik ve diğer erdemler yardımıyla mutlu insana ulaşma hedefi söz konusuydu. Hepsinin temeline inildiğinde bunun amaçlandığını görüyoruz. Fakat nedense tüm inanç ve düşünce sistemlerinde, insan bir noktaya kadar gelip tıkanmaktadır. Bu tıkanma durumunu açıklamak gerekirse; insan aslında kendini diğer varlıklardan ayırdığı *düşünme ve dil* bağlamlarıyla bir adım önde olma durumunda. Fakat sığındığı her inanç, düşündüğü ve bulduğu hemen hemen her sistem, aradığı mükemmelin, ulaşmayı hedeflediği mutluluğun tam karşılığını ona verememektedir. Başlangıçta erdemli olmayı iş edinmesi, sonrasında istencine ve hazzına yenilerek, kendine ve diğer varlıklara zarar vermesi ile sonuçlanmaktadır. İşte bu da insanın, şimdiye kadar inandığı ve oluşturduğu her şeyde aslında farkında olmadan (çoğunlukla istese de) ben merkezci davrandığını düşünmemize sebep olmaktadır. Farkında olmamakla anlaşılması gereken içsel olan haz ve istencini kendi bilincinde bastıramamaktır. O halde buradan hareketle sorulacak olan, insan özünde bencil midir?

Renaissance'ta ulaşılan çözüme durumu, insanın, Tanrı'nın esiri ve sadece onun buyruklarını yerine getirme arzusu taşıyan yanının kırılması durumudur. Gökberk, kitabında “Renaissance'ta bir ana-eğilim olarak bulduğumuz “otoritelerden bağımsız olmayı istemek”, ortaçağın evrensel şemasını kırmıştır. Artık insan büyük bir organizmanın bir organı değildir, ağırlık merkezi kendisinde olan bir “küçük dünya” (mikrokosmos), kendine göre özelliğı ile bir *bireydir* (individuum)” der (Gökberk, 2003, s.166).

İnsanın özünün ne olduğı, özünde nasıl bir varlık olduğı sorunu aslında her çağda ele alınmıştır. Fakat gerek inanç, gerek siyasi yönetim mekanizmaları yüzünden, düşünme bir anlamda sınırlanmış ve belli çerçeveler dışına çıkamamıştır. Bu yüzden de, net ve herkes tarafından kabul edilebilecek kesin bilgiye ulaşmak mümkün olamamıştır. İnsan nedir? Biyolojik anlamda nasıl oluşmuştur? Ontolojik anlamda insan varlığı ne demektir? Tüm bu sorular bağlamında, yaşadığımız çağda, insan konusundan uzaklaşmış olduğunu ve bunun bir sonucu olarak da, *insanın özünün göz ardı edilerek yaşandığını* söyleyebiliriz.

Cesaret kavramının insan idesine olan hâkimiyeti, ortaçağda Renaissance'a göre daha sınırlıdır. Renaissance insan düşünmesinin, Eskiçağda kaldığı yerden devam ederek, yükselmesine de olanak sağlamıştır. İnsan düşünmesi Renaissance ile daha cesur ve tıpkı Eskiçağ gibi daha dinamik bir döneme girmiştir (Gökberk, 2003, s. 130).

Renaissance'tan sonra gelen 17. yüzyıl felsefesinde akılcılık önemli bir yere sahiptir. Matematik ve fizikle doğanın yapısı hakkında fikir sahibi olmaya başlanmıştır.

Yeniçağ başlangıcında bulduğumuz rationalist düşüncünün oluşmasına başlıca matematik fizik yol açmıştır. Çünkü Renaissance sonlarında hızla ilerleyen matematik fizik, doğanın yapısını *matematik kavramlarla* kavrayabileceğimizi göstermiştir. Bu anlayışta öyle doğa yasalarına varılmıştır ki, bunlar kesin kavramlara dayanırlar; bu kavramlar da zihinden türetilmişlerdir, doğadan çıkarılmamışlardır. Demek ki, doğa ile akıl, nesne ile zihin arasında bir *uygunluk* var (Gökberk, 2003, s.222).

Renaissance'la başlayan ve 17. yüzyıl ile devam eden bu süreçte, insan diğer var olanlardan farkını apaçık ortaya koyar. Doğanın zihin tarafından anlaşılabilen bir yapı olduğu düşüncesi ile insan zihni doğa karşısında üstünlüğünü ispatlama dönemine girmiştir.

18. yüzyıl yani Aydınlanma Çağı diye geçen dönemde, insan, şimdiye kadar ihtiyaç duyduğu ve ona rehber olan diğer her şeyden sıyrılıp, Kant'ın söylediği, "Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!" parolasıyla hareket etmiştir (Gökberk, 2003, s. 289). Yani bu zamana kadar, gerek doğa, gerekse Tanrı ya da dinle örtüşerek düşünmeye girişen ve sadece bu sınırlarda sıkışıp kalan akıl, önce 17. yüzyılda doğaya ve sonra 18. yüzyılda da kültür dünyasına hükmedecektir (Gökberk, 2003, s. 291).Kültürün hükmeden bir mekanizma olarak, toplumu şekillendirmesi durumu sonucunda, "farklılıklar" daha fazla

göze çarpar duruma gelmektedir. Toplumsal kültür, çoğunlukla, bireysel farklılıkları göz ardı ederek şekillenmektedir. Bu da yitirimi olan bireylerin birer “engelli” olarak nitelenmesi durumunu doğurmaktadır. Morin’in kültürün baskınlığına dair belirlemeleri şu şekildedir:

Kültür iki boyutlu bir sermaye barındırır: Bir yanda, ilkece her topluma aktarılabilir bilişsel ve teknik sermaye - bilgi ve beceriler - ve diğer yanda, toplumun kökense kimliğinin niteliklerini oluşturan ve tekil bir topluluğu kendi atalarına, kendi ölülerine, kendi geleneklerine referansla zenginleştiren özgül bir sermaye.

Bu iki boyut, bütünlüğü içinde, sapiens toplumunun üretici sistemini teşkil eder. Kaideler, normlar, yasaklar, yarı-programlar, stratejiler vasıtasıyla bu sistem, toplumun olgusal varoluşunu toplumsal karmaşıklığı destekleyecek şekilde kontrol eder ve her bireyde kendini yeniden üreterek, kendi bekasını kuşaklar boyu sürdürür (Morin, 2010, s. 154).

Morin’in sözünü ettiği kültürün bu iki boyutunun, insan yaşayışına pratikte nasıl etkisi olduğunu gösterir. Kültür, bir tür kontrol mekanizması olarak, insan ve toplum birlikteliğini yönlendirir.

Aydınlanma sonrasında 19. yüzyıl insan düşünmesi, düşünmeyle süjenin ve objenin kavranması (idealist felsefe); positif düşünme ile de objektif olana(gerçeğe) ulaşılması (positivist felsefe) olanağı sağlar (Gökberk, 2003, s. 412). Bu iki akım da aslında bize, düşünmenin sınırlarını ne kadar aştığını,

aştığı bu sınırlarla da insanın doğası hakkında varabildiği noktayı göstermektedir. Morin'e göre,

İnsan doğası izleği Sokrates'ten Montaigne'e, Pascal'a kadar sorgulanıp durmuştur yine de. Ancak, bu sorgulama bilinmeyi, kuşkulu olanı, çelişkiyi ve hatayı keşfetmeye yönelikti. Bir bilgiye değil, bilgiye dair kuşkuyu beslemektedir. Nihayet Rousseau ile birlikte insan doğası, tamlık, erdem, doğruluk, iyilik olarak ortaya çıkacaktı; artık kendimizi, çaresiz kaybedilmiş bir cennetin sürgünleri olarak göreceğ ve bundan yakınacaktık. Ve ardından, bu cennetin de diğerleri kadar hayali olduğu keşfedilecekti (Morin, 2010, s. 4).

Morin'e göre, *insan doğası*, tarihte sürekli sorgulanmıştır. Bu sorgulama, en başlardan bu yana insanın kendi *hatalarıyla* yüzleşmesine yöneliktir. Fakat Aydınlanma ile "akıl varlığı" olan insanın yüceliğinin ve *tamlığının* farkına varılmıştır. Tüm bunlar da *akıl varlığı olan insanın* diğerlerinden üstün olduğu görüşüne sebep olmuştur. İnsanın oluşumundan bu yana uğraşısı olan bilme edimi onu felsefe, kültür-sanat, bilim ve teknoloji bağlamlarında çok ileri taşımıştır. Artık insan kendisi ve diğerleri arasındaki doğuştan gelen farklılıkları görmüştür. Hayata kendisi için avantaj sağlayacak yapıtlar sunarak, kendinden farklı olanları dezavantajlı ilan etmiştir. Diğer insanlarla kurduğumuz ilişkiler, Kuçuradi'ye göre şu şekilde gelişir:

İlişki kurduğumuz insanlar karşısındaki tutumumuz, yaşadığımız olaylar ve durumlarda aldığımız her karar ve ilgili davranışlarımız, bunları nasıl değerlendirdiğimize dayanır. Bu tutum, karar ve davranışlarımız yaşamımıza vermeğe çalıştığımız yönü gösterir. Yaşamımıza verdiğimiz yön ise, insanı ve kendi kendimizi nasıl değerlendirdiğimize bağlıdır (Kuçuradi, 2010, s. 5).

Kuçuradi'nin yaptığı bu belirlemelere göre, insanın, kendisi ve diğer her şeyle ilgili yaptığı değerlendirmeler, onun başkalarına karşı tutumu ve davranışları açısından belirleyicidir. Buradan anlaşılan da, insan kendisini ve diğerlerininideğerlendirmesine göre davranmaktadır.

1.1. Ontolojik Açıdan “Ben”in İncelenmesi

Hartmann'ın temel bilim olarak gördüğü ontoloji, bilimin ve felsefenin ortak konusu olan var olanın bilgisi demektir (Mengüşoğlu, 2005, s.112).Diemer, Aristoteles'in, ilk felsefe olarak adlandırdığı bu disiplinin görevini “varolanıvarolan olarak, özü ve belirlenimleriyle saf halde ele almak” şeklinde tanımladığını söyler (Özlem, 2001, s. 97).

Aristoteles'e göre her obje için, onun genel özünü gösteren bir *öz-kavramı* vardır. Bilimsel bilgi de bir objenin niteliklerini ve durumunu, onun *öz-kavramından* çıkarmaya çalışır. Bu *öz-kavramı*, aynı zamanda, varolanın eylemini, değişmesini, niteliklerinin oluşma ve gelişmesini belirleyen *nedendir* de (Gökberk, 2003, s.72).

“*Öz-kavramı*” insanın da içinde olduğu tüm varolanların niteliğini ifade eder. İnsanın özünü aramak, düşünmesini ve tüm yapıp-etmelerini gözlemlemeye olanak sağlayacaktır. İnsan, kendi özünün bilincine vardığı zaman, “kendini bilme” edimini gerçekleştirerek yaşayacaktır. Böylece “ben”

olarak, ihtiyaçlarını daha kolay görebilecek ve yönelimlerini buna göre yapabilecektir. Bu aynı zamanda, kişinin kendine verdiği değerle doğru orantılıdır. Kişi, kendine verdiği değer bağlamında, “başka” olanın da ihtiyaçlarını daha kolay anlayıp, anlamlandıracaktır. Kuçuradi’ye göre,

Kişinin kendiyile ilişkisi de, kendine özgü bir etik ilişkidir. Kişinin kendine yönelik eylemleri, kendine ilişkin kararları, kendine yaptığı muamele, yaşamına yön vermesi, hep bu ilişki erevesi içinde oluşur. Bu ilişki, aynı zamanda kişinin başkalarına yönelik eylemlerinin oluşmasında, en belirgin şekilde de bir eylemin değerini belirleyen noktalarda rol oynar (Kuçuradi, 1988, s. 149).

İnsanı diğer varolanlardan ayıran yanı akıl varlığı olmasıdır. Yani insanın özü akıldır. Bu z, süjenin, objeye ve yine süjeye yönelimi açısından önemlidir. İnsanın özünde varolan akıl, tek tek insanlar ve onların bir arada yaşayışında önemli bir yere sahip olan erdemlerin oluşmasında da belirleyicidir.

Akıl, “insan ruhu”na özgü olan bir formdu, onun karakteristik ayırımı idi. İmdi, bütün Yunan ahlakları gibi, Aristoteles için de bütün çabalarımızın en yüksek ereği mutluluktur (*eudaimonia*). Gerçi mutluluk bir bakımdan dış koşullara da bağlıdır, ama ahlakın asıl konusu, insanın kendi içinde bulunandır, yani insanın *kendi* etkinliği ile elde ettiği mutluluktur, *kendisinin* “iyi”yi gerçekleştirmesidir. Her varlık da, Aristoteles’e göre, kendi özünün, kendine özgü etkinliğinin gelişmesiyle mutlu olabilir. İnsanın z de akıl olduğuna göre, insan, ancak akılı ile, aklını işletmesiyle, aklının etkinliği ile mutlu olabilir. Onun için, mutluluğa eriştiren erdem, insanın aklının çalışmasını gerçekleştirebilecek bir durumda, böyle bir nitelikte olmasıdır.

Erdem, insanın doğal özünün yapısından gelişir ve insanı hazza vardırır (Gökberk, 2003, s. 79).

Eskiçağda insanın özü olarak nitelenen akıl, ortaçağda da örneğin, Abaelardus’la karşımıza çıkar. “Kendini bil” adlı kitabında, Gökberk’in cümleleriyle, “Abaelardus insanı, kendini bilmeye, *ne olduğunu* tanımaya, *vicdanını* araştırıp kendini bulmaya çağırıyor; dolayısıyla *insanı* ağırlık merkezi olarak almak eğilimi var bu anlayışta.” şeklinde ifade edilmiştir (Gökberk, 2003, s.145).

Mahluklar arasında insan, yaratıcının eserleri üzerine bıraktığı Tanrı’nın suretini en rahat şekilde bulduğumuz mahluktur. İnsan kendini incelediğinde ruhunda Teslis’in kalıntılarını bulur. Bütün mahluklar arasında yalnızca insan ruhu kendini hatırlar, kendini anlar ve kendini sever ve bu bellek, bu idrak ve bu aşk sayesinde sözle ifade edilmez bir Teslis oluşturur (Gilson, 2007, s.248).

Anselmus’un belirlemelerinden anlıyoruz ki, insan, Tanrı ve buyruklarının merkez olduğu bir dönem olan ortaçağda bile, kendinin ve benliğinin yüceliğini, diğer varolanlardan üstün olduğunu, Tanrının sınırlarında olsa da, ifade etmiştir. “Tanrının sureti olmak” veya “onun kalıntılarını ruhunda hissetmek”, aslında, insanın içinde tanrısal bir içgüdü barındırdığını iddia ettiğini gösterir.

Renaissance'ta "artık genel bir kadrodan çıkıp kendi kendine kalan insan, *ne olduğunu* sormuş, böylece de insan ile ilgili araştırmalara yol açmıştır"(Gökberk, 2003, s.169). İnsan böylece kendi benliğini bulma yoluna koyulmuştur.

17. yüzyıla gelindiğinde, bu çağın öncüsü olan Descartes'ın doğru bilgiye ulaşmak için yönteminin *şüphe* olduğunu görüyoruz (Gökberk, 2003, s. 232).Descartes'a gelmeden önce, ortaçağda, Augustinus'un şüpheye yönelik belirlemesi şöyledir:

"Kendi kendimle, ben olduğum, var olduğum, varlığımı bildiğim ve sevdiğim o kadar kesindir ki, bu kesinlik Akademyacıların tüm itirazlarını ortadan kaldırır. Şöyle diyecekler belki bana: Ya eğer yanıldıysan? Eğer yanılıyorsam (sifallor, sum) varım demektir; varolmayan yanılmaz da; yanılıyorsam, varım öyleyse. Yanıldığım takdirde var olduğuma göre, var olduğuma inanma konusunda artık nasıl yanılabilirim?"(Augustinus'tan aktaran Çotuksöken-Babür, 2000, s.68)

Augustinus'un bu belirlemesi, Descartes'ın ortaya koyduğu 'Cogitoergosum'un da öncüsü olmuştur (Çotuksöken-Babür, 2000, s. 68). Descartes herşeyden şüphe ederken, kendinden, kendi beninden, bilincinden de şüphe etmiştir. Böylece de aslında düşünmesini sorgulama işine girişmiş ve varlığına dair kesin bilgiye bu şekilde ulaşmıştır (Gökberk, 2003, s. 233-234).

Bilinç fenomeni, içinde bireysel benin duygusal varlığını güçlü bir şekilde barındırdığı için hem aşırı derecede öznel hem de sadece dış çevreyi (dünyayı) değil, aynı zamanda kendi öznel benini de nesnel biçimde görmeye çalıştığı için, aşırı derecede nesnel. Başka türlü söylersek: Ben kendini hem özne hem de bilgi nesnesi olarak görür ve nesnel çevreyi, içine kendi öznel varoluşunu dahil ederek kavrar (Morin, 2010, s.120).

İnsanın kendini araştırma serüveni uzun bir zaman almıştır. Bu zaman aralığında, insanın kendisi ve kendisi dışında varolanlar arasındaki farkı görmesi, öncelikle ontolojik açıdan kendini ve varlığını ispat etmesinden geçmekteydi. Bu yüzden de Descartes'ın “düşünüyorum, öyle ise varım” sözü, insanın diğer canlılardan farkının sorgulama ve kavramsallaştırma yapabiliyor olduğunu göstermiştir.

Descartes'ten bu yana doğaya karşı düşünüyoruz; doğaya tahakküm etmenin, onu kontrol etmenin ve ele geçirmenin görevimiz olduğuna eminiz. Hristiyanlık, bütün yaşayan varlıkların ortak yazgısına aykırı, doğaüstü bir ölümle ölen bir insanın dinidir; hümanizm ise doğaüstü yaşayışı bu yazgıdan kurtulan insanın felsefesi: O insan ki nesnel dünyasında özne, öznel dünyasında ise egemendir (Morin, 2010,s.4).

İnsan, her koşulda nesnel ya da diğer öznel karşısında kendi beni için mücadele etmiştir. Diğerleri ile olan birlikteliğinde o ya da bu şekilde ön planda olan hep kendisidir. Kendi özünü keşfetmesi sürecinde, insan, diğer

canlılar ve insansal özleri kendisiyle ortak olanlar karşısında dahi, *egemen* durumda olduğunu düşünmüştür.

İnsanı, “doğa insanı” diye niteleyen Hobbes’a göre, “insan, insanın kurdu”dur (homo hominilupus). Bu tavırla değerlendirecek olursak “doğa insanı” doğal durumda belli kurallar çerçevesinde olmadıkça, doğası gereği “kendi varlığını korumayı” isteyecektir. Bu da “kuvvet” ayrılığından ötürü güvensiz ve tehlikeli durumlara yol açacaktır. Hobbes insanın “genel bir güvensizlik” yaratan doğal durumundan herkes için ortak güvenliği oluşturacak olan devlet mekanizmasına ihtiyaç duyduğunu ve “doğal durumu”ndan (statusnaturalis) “yurttaşlık durumu”na (statuscivilis) geçtiğini söyler (Gökberk, 2003, 252-253).

Toplumda, kendini normal olarak niteleyen insanlar vardır. Hobbes’un sözünü ettiği doğal durum sırasında, bu insanların, yitirimi olanlar karşısında bir tür üstünlük kurma güdüsü içinde buldukları gözlenir. Bu tam da, güç farklılıkları sebebiyle oluşmaktadır. Güçlünün, güçsüz karşısındaki hegemonyası anlamına gelmektedir. Kendini normal olarak niteleyenlerin oluşturduğu ve “herkes” için güvenlik sağlayacak olan devlet mekanizmalarında sözü edilen “herkes”, *yitirimi* ve *yitimi* olan kişileri ne kadar içermektedir? İnsan “doğal durumu”nu ne ölçüde gidermiş, güç farklılıklarından ne derecede fedakârlık etmiştir? Yani insan, erdemli olması beklenen “yurttaşlık durumu”na ne düzeyde ulaşabilmiştir? Toplumdaki insanların bu durumu, bir tür sosyolojik sorun olarak gözleniyor olabilir. Fakat burada sözü edilen “insan, insanın kurdudur” belirlemesi, toplumda yaşayan

tek tek insanların bilinç düzeyleri ve bu bilinç düzeyleri bağlamında, onların tutum ve davranışlarının doğrudan etkilenmesi bakımından psikolojik bir sorun haline gelmektedir. Tüm bu sorunları psikik açıdan da değerlendirmemiz gerekir.

Psikanalitik kurama göre, id, ego ve süperego kavramlarıyla insanın bilinç düzeylerini niteleyebilmekteyiz. Toplumsal sorunlar söz konusu olduğunda, eleştiriler, genellikle insanların tutum ve davranışlarına yöneliktir. Tüm tutum ve davranışlar, insanın kişiliği bağlamında, bilinç düzeyinde seçtiği yolla bağlantılıdır.

Freud'a göre kişilik, id ego ve superego denilen üç yapının etrafında oluşmaktadır. İd doğuştan varolan tek yapıdır ve tamamıyla bilinçdışıdır. Freud'a göre **id** sürekli doyum arayan bilinçdışı istek ve güdülerden oluşmuştur. **Haz ilkesine** göre çalışmaktadır, yani anında doyum arar ve acıdan kaçınır (Morris, 2002, s. 456-457).

Buna göre, ilkel tarafı işaret eden id, insanın hazzın ve istencin peşinden gitmesi ile mantıkdışı davranabileceği bir tarafının olduğunu göstermektedir.

Ego, Freud tarafından bütün düşünme ve akıl yürütme etkinliklerini kontrol eden mekanizma olarak düşünülmüştür. Ego biraz bilinçli, biraz bilinçöncesi biraz da bilinçdışı olarak çalışmaktadır (Morris, 2002, s. 457).

Ego, bu noktada bir köprü, bir düzenleyici görevi üstlenmektedir. Yani id, *altbenlik* olarak, bir bölümü evrimleşince egoyu oluşturmaktadır. Egonun bir parçası da, toplumsallaşp değerleri içselleştirerek süperegoyu oluşturur.

Kişinin vicdan, yani ahlaki değerleri anababası ve toplumla olan etkileşimi sonucu oluşmaktadır. Freud kişiliğin bu ahlaki değerleri gözetten üçüncü yapısına **süperego** adını vermiştir (Morris, 2002, s.458).

Süperego kavramı, etik yan olarak bilinen taraf olarak, insan davranışlarının bir anlamda erdemlere göre hareket etmesini sağlamaktadır.

Toplumsal değerleri içselleştiren süperegonun, mantıkdışı davranışlara neden olan id ile olan savaşımı, insanın bilinç düzeyini ve dolayısıyla yapıp etmelerini oluşturmaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında, insan, kişiliğinin parçası olan id'in hazza ve istence olan düşkünlüğünden kopamamış mıdır? İnsan egosu, süperego ile id arasındaki köprü görevini ne derecede yerine getirebilmiştir? Husserl'e göre,

...Gündelik yönelimi "ben"i ve "biz"i olarak *psişik öznellik*, fenomenolojik-psikolojik indirgeme altında, kendisinde olduğu şekliyle deneyimlenebilir ve eidetik olarak ele alındığında, fenomenolojik bir psikolojiyi tesis edebilir. Dilin bir gereği olarak yine sadece "benim kendim", "bizim kendimiz" diye adlandırabileceğimiz transandantal öznellik, nesnel dünyanın hiçbir şekilde bir parçası olmadığı için, psikoloji ya da doğabiliminin tutumu altında bulunamaz, fakat dünyanın ve onun bütün içeriğinin "bizim" için, "benim" için kılındığı söz konusu öznel hayatın kendisinde bulunur (aktaran Küçükcalp, 2010, s. 143).

İnsan kendisi ve kendi dışındakiler ile savaşımlarını yasaların gerekleriyle ne derece sınırlayabilmiş ve “ben”i dışındakileri ne kadar anlayabilmiştir? “Kendini onun yerine koymak” eylemi aslında bu durum için hem anlaşılma açısından önemli, hem de oluşturulan tüm yapılanmalar içinse ayrı bir ironidir, denebilir mi? Çünkü dünya ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Hemen hemen her durumda olduğu gibi insan, sadece “kendi”ni önemseyerek bir dünya oluşturmuştur. Kendinden başka olana zaten belli olanaklar oluşturmamıştır. Husserl, “Ben, ‘insan’ olarak beni anlayanları koşullatmaktayım” der (aktaran Uygur, 2007, s. 186). Uygur’un bu söylem üzerindeki belirlemesi şöyledir: “Ben kendimi: bir insan olarak anlayabilmem için, daha önce başka insanları birer insan olarak anlamak zorundayım; benim kendimi bir ben – insan olarak anlayabilmem için, beni bir insan olarak anlayan başka insanların, beni böyle anladıklarını anlamış bulunmalıyım” (Uygur, 2007, s. 186).

İnsan, yıllarca tecrübe ettiği insan problemlerini, kendisinininkiler ve diğerlerinininkiler (yitirimi ve yitimi olan - olmayanlar) olarak değerlendirdiği için, her kesim için ortak olan sorunları bir anlamda görmezden gelmiştir. Burada yine sorulacak olan başlıca soru insan gerçekten bencil midir? Konuya Pascal’ın cümleleriyle değinecek olursak:

Nasıl bir düşür ki bu insanoğlu? Nasıl bir yenilik, ne tür bir canavar, nasıl bir karmaşa; ne tür bir tezat abidesi, nasıl bir ifrat! Her şeyin yargıcı, embesil yersolucanı; hem belirsizlik, gaflet çukuru, hem gerçeğin hâkimi; hem ıskartası hem de şanı evrenin. Kim çözecek bu düğümü? (aktaran Morin, 2010, s. 119).

Pascal'ın bu sözleri, insanın bir “akıl varlığı” olması ve aklını kullanarak eylemlerde bulunması, onun diğer canlılara karşı *hâkimiyet* kurması anlamına gelmektedir. Fakat *insanın özü*nde var olduğu düşünülen çeşitli dürtüleri ile yaptıkları (hırs, intikam, kendini yüceltmek vb.), onun diğer insanlara ve canlılara zarar vermesine neden olmuştur. Bu da, aynı zamanda insanın yaşayan en büyük “canavar” haline dönüştüğü anlamına gelir.

1.2. Ontolojik Açıdan “Başka”nın İncelenmesi

*Homo sapiens*in, kendini ifade edebilmek için, kullandığı *ben* kavramı, aslında varoluşundan itibaren, tüm fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik durumlarda kendini içkin hissettiği öz yapısını ifade eder. *Kendisi* dışında kalan, kendiöz yapısına içkin görmediklerini ise, ben-olmayan, başka, öteki vb. kavramlarla niteler. Ricoeur'ün “*Başkası olarak Kendisi*” ifadesiyle vurgulamak istedikleri şöyledir:

...Aynılık – özdeşliği çemberi içerisinde kaldığımız kadarıyla, “kendi”den başkasının başkalığı orijinal hiçbir şey sunmaz: “başka” , lâf arasında değinilebileceği gibi, “karşıt,” “farklı,” “değişik,” vb. ile yanyana “aynı”nın karşıt anlamlıları listesinde boygösterir. Başkalık ve kendilik bir çift olarak eşleştirildiğinde ise durum tamamen farklı olacaktır. Başlığımızca sezdirilen başkalık, kıyaslamayla [karşılaştırmayla, benzeştirmeyle] ilgili olmayan (ya da sadece bunlarla ilgili olmayan) bir başkalıktır, bizzat “kendilik”in kendisinin kurucu ögesi olabilecek türden bir başkalıktır. *Başkası*

olarak Kendisi, “kendisi”nin kendiliğinin (*l’ipséitédusoi-même / theselfhood of oneself*) başkalığı en içten bir derecede içerdiğini ta en baştan itibaren sezdirir; öylesine en içten bir derecede ki, Hegel’in diliyle dile getirilebileceği gibi, biri öteki olmaksızın düşünülemez, tam tersine biri ötekiyle içiçe geçer(Ricoeur, 2010, s. 5).

İnsanlık tarihi boyunca, fizyolojik ya da zihinsel nitelikleri “biz”den farklı olan insanlar, eksik ve başka görülüp dışlanmışlardır. Özellikleri bakımından ben-biz dışında kalanların farklılıkları, ben’in özü olarak kabul edilenlere olan aykırılığı ile değerlendirilmiştir. İnsan, ben’i değişmez olarak gördüğü özlerinden oluşur. Çotuksöken, varolanın özüne dair şu soruyu sorar: “Varolanı kendisi yapan bir öz müdür; yoksa varolan değişime, etkileşime açık özelliklerin, niteliklerin toplamı mıdır?” (Çotuksöken, 2010, s. 15). Çotuksöken’e göre, bu sorunun cevabı insanın tüm *tutum, davranış* ve *yönelimlerini* belirleyecektir. Kendini ben olarak belirleyen, özünün akıl varlığı olduğunu bilen ve bu özün asla değişmeyeceğini düşünen insan, başka olanı da elbette değişmez bu öz ile değerlendirecektir. Bu durum da *ayırıcılık* sonucunu doğuracaktır.²

Ayırıcılığın tanımının, sözü edilen ayırıcı bakış açısını göstermek üzere birçok şekilde yapıldığı görülür. Fakat ayırıcılık sorununun temelinde özcü tavrın özellikleri vardır. “Ayırıcılık kısaca, değişmez bir biçimde var olduğu sanılan ya da değişmez bir biçimde varolduğuna inanılan ayrımların/farkların ölçüt alınarak, genellikle varolanlar, özellikle de insanlar

² Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2010, s. 15

arasında ayırım yapma ve bu ayırımı/ayrımları keskinleştirme durumudur” (Çotuksöken, 2010, s. 16).

Her insanın yaşadığı toplumun özelliklerinin farklılıkları, dil, din, ırk, mezhep, renk vb. olabileceği gibi, fizyolojik, psikolojik ve zihinsel özellikler de olabilir. İnsanlar belirli olan ve *insansal* olarak görülen bu niteliklerini özsel nitelikler; tüm bu özsel niteliklerini ise “norm” olarak belirtir. Bu normları taşıyanlar normal; taşımayanlar ise anormal olarak görülür. Buradaki asıl sorun, norm neye ve kime göre oluşturulur? İşte bu normlar, Çotuksöken’in de belirttiği gibi, “insanın kendinde değişmez olarak gördüğü ölçütlerin varolduğuna inanması” ile belirlenmektedir (Çotuksöken, 2010, s. 16). Kendinde ve diğer insanlarda, bir tür “insan olma koşulu” olarak gördüğü ölçütleri, onu bazı beklentiler içinde sokmaktadır.

İnsan kendi beklentilerini, kendisine, diğer insanlara ve genel olarak yaşamları hakkında yaptığı – yapmadığı değerlendirmelerin sonucunda oluşturmaktadır. İnsanlar, kendi ölçütlerine göre yaptıklarını diğer insanlardan da yapmasını bekleyebilmektedirler. Bu beklentilerinin, diğer insanların sahip olduğu farklılıklar nedeniyle karşılanmaması durumu, insanın kendi ölçütlerinde “normal” olarak niteleyip, beklediği şeyin gerçekleşmemesidir.

İnsanlık tarihinde, normlar dışında olanlar çeşitli adlandırmalara maruz kalmıştır. Bu adlandırmalar çoğunlukla bir eksikliği göstermek adına yapılmıştır. İnsan “ben”i, bu “ben” içerisinde barındırdığı ve asla değişmeyeceğine inandığı özleri ile diğerlerini (değişmez kabul ettiği özleri

taşımayanları) “başka” olarak görüp, onlar için bazı adlar oluşturmuştur. Konuyla ilgili olarak, Özgökçeler’in belirlemeleri şöyledir:

“Sakat”, “özürlü”, “engelli” kavramları, zaman zaman birbirleri yerine kullanılsa da, söz konusu kavramlar arasında kimi farklar bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO), 1980 yılında geliştirmiş olduğu “Sakatlıklar, Yetersizlikler ve Engelliliklerin Uluslar arası Sınıflandırılması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps (ICIDH-10)” kodlama sisteminde, özürlülük olgusunun boyutları, üç temel kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlar: “Sakatlık (impairment)”; fonksiyonel engellilik / yetersizlik, yetenek bozukluğu, yeti yitimi (disability)” ve “sosyal çevresel engellilik, sosyal yetersizlik, çevresel engelleme veya dezavantajlılıktır” (aktaran Tokol, Alper, 2011, s. 264).

Sözü edilen bu kavramlar arasındaki farklar, Türkiye’de çoğunlukla anlamdaş görülerek, bu şekilde kullanılır. Bu durum da örneğin sakat, özürlü vb. kavramlar, çoğunlukla durumu bu içeriklere dâhil olan insanları incitici özellik taşırlar. Türkiye’de tanım olarak ayırt edilmeksizin, bugün özürlü ya da engelli olarak nitelenen bu gruplar, tarih boyunca yönetim biçimlerinin çeşitli baskılarına maruz kalmıştır.

Gelişimsel bozukluğu olan bireylerin gördükleri muamele, yaşadıkları coğrafyaya, kültüre, çağın gelenek ve inançlarına bağlı olarak değişmiştir. Eski Yunan ve Roma’da bebek katli genel bir uygulama idi. Örneğin Sparta’da yeni doğmuş bebekler devletin atadığı bir denetçiler konseyi tarafından muayene edilir ve özürlü olduğundan şüphelenilen bebek sarp bir kayalıktan aşağı atılarak öldürülürdü. Roma İmparatorluğu’nda M.S. ikinci yüzyıla kadar -çocuklar da dahil olmak üzere- özürlü

bireyler sık sık eğlence ya da güldürme amaçlı kullanılmak üzere satılırlardı.
(Biasini, Grupe, Huffman, Bray, 2012, s. 2)

Gelişimsel bozukluğu olan bireylerin, diğer bireyler tarafından aşığılanması konusu sevgiyle de oldukça bağlantılıdır. Uygur'a göre, "insana, canlıya, nesneye yönelik sevgi, bir deyimde, insanın kendi ben'ine içkin bir sevgi olarak ortaya çıkmakta" (Uygur, 2006, s.27). İnsan, o kadar çok ben-biz bağlarına hapsolmuştur ki, ben dışında kalanları genellikle yabancı kabul etmeye eğilimli olmuştur.

Yabancıya açıktan açığa düşman gözüyle bakılmasa da, biz'den-başkaları sevilmez genellikle. Tam tersine: yabancı, sevilmesi gerekmeyen ile anlamdaş sayılır çok kez. Yabancıdan sevgili olmaz doğallıkla. Sevilir gibi olduğu durumlar, biz'e bir aykırılık, hatta bir ihanet diye yorumlanır. Biz'i oluşturup dengede tutan dayanışmadan, nerdeyse yüzkızartıcı bir uzaklaşma; dolayısıyla da, sonuçlarıyla bir tragedya gibi değerlendirilir çok kişi için, doğal mı doğal sevgi-ortamına temelden aykırı düşen şeydir bunlar (Uygur, 2006, s. 29).

Her çağda başka olarak nitelenip, farklılıkları birer eksiklikmiş gibi görülüp incitilen bu insanlar, insanlık özlerinin belli ve kesin çizgileri yüzünden tüm bunları yaşamışlardır. İnsanın tutum ve davranışları, kendisinin sahip olduğunu düşündüğü özlere ve bu özlere sahip olmadığına inandığı diğerleri ile ilişkisinde yaptığı değerlendirmelerin sonucunda belirlenir.

Beklentileri *kendine göre* şekillenen insanın, diğerlerini değerlendirmesi yine *kendine göredir*.

1.3. Antropontolojik Açıdan “Başka ve Ben”in İncelenmesi

Çotuksöken’egore, insan-varlık bilgisi olan “Antropontoloji insanı kendisine ve kendisi dışındaki herşeye yönelen bir varlık olarak betimler.”³*Varoluş*, insanın varlıkları *bilmesi* ile gerçekleşir. Bu anlamda antropontoloji ile insanın *kalkış noktası* olarak ele alındığını görürüz (Çotuksöken, 2010, s.44).

Adcı/nominalist ontolojiyi benimseyen antropontolojiye insanların sahip oldukları özelliklerin özsel, kalıcı, sabit, değişmez, tözsel olmadığı; ayrıca bu özelliklerin herhangi bir üstünlük vesilesi olarak görülmemesi gerektiği şeklindeki bir yaklaşım, insan haklarını koruyabilmede en büyük desteği sağlar. Bu noktada aynı zamanda insan haklarının bireyin hakları olduğu belirmesinin bilinçli bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir (Çotuksöken, 2010, s. 45).

İnsan hakları, insanın diğer insanlara bakış açısında ayrımcılığa yol açmamak adına önemli bir yere sahiptir. Bu noktada insanın, kendinde var olduğuna ve değişmeyeceğine inandığı özellikleriyle, bu özellikleri taşımayanlara karşı tutumları belirleyicidir. Ayrımcılık, benin kendine içkin

³ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2010, s. 44

gördüğü tüm özelliklerinin ve bu özelliklerini taşımayan (başka olana) karşı oluşturduğu ön yargılarının sonucudur. Bu önyargılar, insanın kültür ve toplumla birlikteliğinin bir sonucu olarak, eğitimin insan hayatına girmesi ile giderilebilecektir. Tam da bu noktada, Soysal'ın değerlendirmesi şöyledir:

Niye insanlar birbirine düşman olur? Çünkü çıkarları farklıdır ve çatışır. Ama düşman olmadan da “kardeş olmama” durumları vardır. Kardeşlik karşıtlığına bunları da ekleyebiliriz. Başka insanı bir nesne konumuna getiren değişik durumlardır bunlar. İnsanı kendi amaçları –yine kendi çıkarlarıyla tanımlanan kendi amaçları- için kandırarak, inancını ya da emeğini sömürerek kullanmak bunların başlıcalarıdır. Ayrıca, arzuda da başka insan nesne konumuna getirilmektedir (en başta ve temel olarak, kendi rızası, katılımı, onayı olmadan nesne yapılmışsa). Burada, bir nokta hemen dikkatimizi alıkoymakta: bütün bu durumlar bugünkü dünyayı –insanların dünyasını- ortaya koymuyor mu? Öyleyse tam da bu dünya değil mi bugün kardeşlikten tamamen yoksun olan (hatta özgürlükten ve eşitlikten yoksun olduğundan daha da temel olarak yoksun olan)? (Soysal, 2011, s. 440-441)

Akarsu'ya göre, “ ‘ben’ ve ‘başkası’ sorunu ve bu sorunla ilgili olarak bireyle topluluk sorunu aynı zamanda, hem etik hem hukuk sorunu olarak, bir değer sorunudur.”⁴ Yasalar, kurallar ve diğer herşey benin başka ile olan birlikteliğinde eşitlik ilkesinin temelinde oluşturulmuştur. Peki, bu eşitlik ilkesi özürsüz ya da engelli olarak nitelenen insanlarda ne kadar gözetilmiştir?

⁴ Bedia Akarsu, *Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998 s. 143

Toplumun çeşitli biçimlerde geliştirdiği ve kendi içinde uyguladığı her mekanizma, aslında “biz” diye ifade edilen, özellikleri birbirleriyle aynı görülen “ben”ler tarafından yapılmıştır ve toplumdaki “diğerleri”ni bir adım dışarıda bırakmaya yöneliktir. Yani “biz”, zaten yaşam standartlarını “biz”e uygun tasarlayıp, üretir. Daha sonra, hayatında var olan “başka”ları da, o standartlara eğer “biz”in norm diye nitelediklerine sahipse ya da ulaşırsa uyum sağlayabilir. Eğer uyum sağlayamıyorsa, “biz” dışı bir varlık olarak, üstünlüğün karşısında yok olmaya maruz kalır. Bu da insanın “bireysel olan” yöneliminden doğan, “egemen olma” durumunu açığa çıkarır.

Bu noktada, Çotuksöken’in yeni bir bilgi olarak nitelediği “antropontoloji, bireysel olanla olamayanı ayırt etme konusunda bir bilinç kazandırabilir ve buna bağlı olarak, sırasında bireysel/tekil olandan ne ölçüde, nasıl, ne yolla uzaklaşmak gerektiği konusunda bilgi verebilir; kişiyi bilgilendirebilir, kişiyi aydınlatabilir” (Çotuksöken, 2010, s. 57).

Özürlü ya da engelli olarak nitelenen ve ontolojik anlamda özcü bir tavırla insan benine içkin özelliklerden yoksun ya da eksik görülen bu insanlar, aslında belli bir yapıya sahiptirler. Başka olarak görülmelerine sebep olan durumları, aslında birer eksiklik değil, farklılıktır. Bu farklılıklar da aslında çok farklı kazanımlarla dünyaya başka perspektiften bakabilmelerinin sağlamaktadır.

Burada amaçlanan, dezavantajlı olan gruplara duygusal bir yönelimle, demagoji yaparak dikkat çekmek değil, aksine varolan insan davranışlarının sebep olduğu yargılar ve yönelimlerdeki temel sorunu aramaktır. Bu da ancak ve ancak antropontolojik anlamda insanın kendisine ve diğer varolanlara yönelmesi ile sağlanacaktır. Çünkü ‐eylemin, davranışın taşıyıcısı bireydir, kişidir; eylemi ve davranışı belirleyen tutumu, tavrı takınan da yine bireydir, kişidir‐ (Çotuksöken, 2010, s. 159). Bu yüzden de, insan, kendiyile ve diğerleriyle ilgili olan şeyleri düşünme edimiyle değerlendirmelidir. Tutum ve davranışlarını da bu bağlamda gözden geçirmelidir.

2. BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKALARA İNSAN HAKLARI AÇISINDAN GENEL BAKIŞ

“Toplumsal düzenin tabii bir düzen olmayıp, insanlar tarafından oluşturulduğu fikri genel kabul görmeye başladığı andan itibaren; daha adil, daha yaşanabilir, daha sürdürülebilir bir düzenin esaslarının araştırılması ve politikalar oluşturulmasına yönelik çabalar sosyal politikayı oluşturmuştur” (Tokol, Alper, 2011, s. 1). Tüm bu bilgilere göre, sosyal politika, toplumsal ihtiyaçların adaletli bir biçimde karşılanması için yapılan reformları imler.

Doğal düzenin dışında kalan ve insan davranışlarının neticesinde oluşan toplumsal düzen, insanlar arasındaki ilişkilerin adaletle sağlanması ile oluşur. Bu anlamda adalet, olmazsa olmaz bir kavramdır. Dinler, yasalar, kurallar, normlar vb. kuşkusuz ki, adalet kavramıyla toplumsal ilişkileri düzenleme amacı taşır. Akarsu’ya göre “sosyal kişi olmakla bir kimse sözleşmeler yapan bir kimse olarak “toplumun” dünyasına girer” (Akarsu, 1998, s.149). Bu sözleşmeler adaleti temel unsur olarak kabul edilerek yapılmış ve adaletli olma amacı taşımıştır.

Sosyal kişi olarak, toplumun bir parçası olmak ve toplumda yaşayan diğerleri ile kendisi arasında bađ kurmak, bazı dñzenlemeleri de zorunlu kılar. Bu dñzenlemelerin başında insan hakları ve ödevler gelir. Bñtñn hak ve ödevlerin sosyal politikalar bağlamında değerlendirilip, gñvence altına alınması, insanın ben ve başka arasında kprñ kurmasını sağlayacaktır. Tñm insanların toplumsal anlamda bir arada mutlu ve huzurlu yaşaması, farklılıkları kabullenmekten ve bu farklılıklara göre çağın getirilerine uygun sosyal politikalar oluşturulmasından geçer.

İnsanların en temel ihtiyaçlarının da, birer hak olduğunu unutmamak gerekir. şüphesiz ki, yaşamak en temel haktır. Fakat buradaki yaşamak, esaret altında değil, zgñrce yaşamak olarak algılanmalıdır. ñnkñ zgñrce yaşamak, ihtiyacı bir haktır. Toplumda zgñrce yaşamak, kısıtlanmaksızın yaşamak anlamında, siyasal, ekonomik, hukuki vb. anlamlarda dñřñnñlebilir. Bu noktada altı çizilmesi gereken, her durumda kısıtlanmaksızın – yani hiçbir kısıt olmadan yaşamanın nñnñ amanın önemidir. Kuçuradi’ye göre,

Tek tek insan hakları, etkin ve edilgin anlamda etik ilkelerdir: insanların görmesi ve başka insanlara göstermesi gereken muameleyi dile getirirler. Aynı zamanda toplumsal dñzenlemeye, hukuka ve siyasete etik talepler getirme girişimidirler –hâlâ pratikte olduğu kadar teoride de yeterli olmayan bir girişim. Talep ettikleri şey ise, insanın belirli olanaklarının gerekleşebilirliğinin genel koşulları sayılan bazı koşulların sñrekli gerçekleştirilmesidir (Kuçuradi, 2007, s. 72).

Tüm sosyal politikaların insan hakları çerçevesinde ele alınarak, insanın özgürleşmesini kısıtlayan etmenleri ortadan kaldırması anlamlıdır. Bu da, insanın salt insan olmaktan ötürü var olan hak ve özgürlüklerinin fark edilmesini ve özgürce yaşayabilmesini sağlayacaktır. Tüm bunlara değinmeden önce, sosyal politika kavramının ne olduğu, dezavantajlı olarak nitelenen gruplar için neden önemli olduğu anlaşılmalıdır.

2.1. Sosyal Politika Nedir?

Bir kavramın ne anlama geldiğini bilmek, öncelikle o kavramın ne anlatmak istediğini anlamayı ve üzerine düşünülen sorun her ne ise, o sorunun sözü edilen kavram bağlamında ilişki kurularak açıklanmasını sağlar. Bu noktadan hareket edecek olursak, sosyal politika kavramının ne anlama geldiğini bilmek, onunla dezavantajlı olarak görülen insanların yaşayışları bağlamında ilişki kurabilmemizi sağlayacaktır.

Sosyal politika; iktisadi faaliyetlerin üretim ve paylaşım olarak adlandırılan iki temel alanından ikincisini oluşturan bölüşümle (paylaşım) ilgili bütün tedbirlere ve politikalara verilen addır. Bu anlamda sosyal politika; kendini oluşturan bütün parçalar arasında anlamlı bağlantılar kurarak, bütünü amaçlayan bir çatı kavramı oluşturmaktadır. Sosyal politika; iktisadi faaliyetin bölüşümden kaynaklanan sorunlarını, fertler ve sosyal gruplar arasında bölüşümden kaynaklanacak çatışmaları ve çatışmalardan kaynaklanan sorunları çözerek; toplumsal hayatta,

sosyal barışın ve huzurun devamlılığını sağlamaya yönelik her türlü tedbir ve politikaya verilen ortak addır.(Tokol, Alper, 2011, s. III)

Toplumsal hayatta huzurun ve barışın sağlanması ve insanların bir arada oluşu, kendi özlerine benzeyen özlere ile buluşması ile gerçekleşir. Bu, aynı zamanda, insanın kendine benzemeyene, kendi ile aynı özellikleri göstermeyene de tahammülsüzlüğünü gidermesi anlamına gelir. Toplumun en küçük yapı taşı olan ailede bile durum bu şekildedir. Bir çekirdek aileyi ele aldığımızda, anne baba ve çocuk ya da çocukları ile bu aile, “biz”i oluşturur. “Biz” dışında kalan diğerleri, örneğin bir komşu, “biz”den farklıdır, başkadır. En başta ailesi farklıdır. Bu durum “biz”in kaygı duyduğu ekonomik ve sosyal bağlamlar açısından değerlendirildiğinde, “başka” görülenin kaygılarının önemsiz görülmesi, umursanmaması sonucuna varılır. İşte “ben” ya da “biz” bağlamları, insanın iç dünyasında, “başka” ile ilgili olarak bir tür umursamama ve görmezden gelme durumu olduğunu gösterir.

Tüm bunlar karşısında, toplumda farklılıkları olağan dışı ya da anormal görülen ve hatta bu farklarının birer eksiklik olduğu düşünülen insanların umursanması ne kadar beklenilebilir? İşte sosyal politika, en azından bu umursamama, tahammül edememe durumunu gidererek, insanlararası eşit paylaşımı amaçlar ve toplumsal hayatta bazı önlemler alır. Bu önlemleri, adalet

kavramından hareketle alacak olan ve sosyal politikaları oluşturacak olan, Sokrates'in *ahlaksal özne* olarak nitelediği *sorumlu varlık*⁵ yani, insandır.

Platon –Devlet'te- “Bir insanın ruhuna doğruluk ekmek, kör doğmuş birine görme gücünü vermek kadar olanakdışı bir şeydir” diyor. Doğruluk, doğası gereği diyalektik düşüncenin ürünüdür. Bu nedenle karşılıklı soruşturma ve yanıtlama durumunda olan öznelerin sürekli iş birliği olmaksızın kazanılamaz (Cassirer, 1997, s. 21).

Doğruluk kavramı ile hareket ederek, toplumdaki *huzur* ve *refahı* sağlama amacı taşıyan insan, oluşturacağı sosyal politikalarla kendinden başka olanın da ihtiyaçlarını önemseme yoluna gidecektir. İnsanın gittiği bu yol, toplumun her anlamda kalkınmasını ve her insanın mutlu birer birey olmasını sağlayacaktır.

Özellikle son zamanlarda, başka olanlar (özürlü, engelli vb. olarak nitelenen gruplar) için, “onları topluma kazandırmak gerekli” şeklinde sloganlara rastlamaktayız. Yaşadığımız toplumda, bu konuya dair çeşitli kaygıların olduğu görülmektedir. Kaygı durumu, ilk bakışta oldukça iyimser, olumlu ve hatta *insancıl* bir durum gibi görülebilir. Oysa tarihte yüzyıllarca, toplumun kendisi olan ve dezavantajlı olarak nitelenen bu bireyler, çeşitli dışlanma ve diğerleri tarafından görmezden gelinme gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

⁵ErnstCassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev: Necla Arat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 21

Bugüne kadar oluşturulan sosyal politikalarda, projelerde ve hatta yasalarda genellikle, bu insanlar,dışarıda olan ve “topluma entegre edilmesi gereken” insanlar olarak nitelenmişlerdir. Özellikle iktisadi anlamda paylaşımı ifade eden, tüm paylaşımların, her alanda ve eşit yapılmasını amaçlayan sosyal politikalar, dezavantajlı grupların da toplumun bir parçası olarak nitelenmesi gerektiğinin anlaşılması ve bu konuda yapılacak düzenlemelerin niteliği açısından büyük bir öneme sahiptir.

Sosyal politika geniş anlamı ile ele alındığında; sosyal sınıfların toplumsal yapı içinde, uyumlu bir şekilde yer almasını amaçlar. Sosyal bütünlüğü parçalama eğilimi gösteren zıtlıkların, gerginliklerin ve çatışmaların barışçı ve toplumdaki farklı tarafların ortaklaşa kabul edeceği yollarla çözülmesine yönelik politikalar üretir (Tokol, Alper, 2011, s. 4).

Ülkemizde ve dünyada dezavantajlı olarak nitelenen gruplar için, gerek fiziksel gerekse hukuksal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu düzenlemeler de, devlet mekanizmasının oluşturması gereken sosyal politikalarla mümkün olacaktır. Farklılıkları eksiklik olarak görmeden ve bu farklılıkları birer avantaja dönüştürmek, devletin tüm dezavantajlı olarak nitelenen grupları araştırmasından geçmektedir. Ancak iyi bir araştırma sayesinde tüm grupların ihtiyaçlarına ve spesifik özelliklerine yönelik sosyal politikalar geliştirilebilecektir. Böylece de daha adaletli, doğruluk kavramına uygun, eşit ve refah seviyesi yüksek bir toplum oluşacaktır.

2.2. İnsan Hakları Açısından “Başka ve Ben” Kavramları

Çotuksöken’e göre, insan hakları, içinde etik ve hukuk gibi bilme biçimlerinin olduğu bir sorundur (Çotuksöken, 2010, s. 76). Tüm bunlar açısından, insan haklarının, etik ve hukuki ölçütler göz önünde bulundurularak düşünülmesi gerekmektedir. İnsan hakları aynı zamanda, ben ile başkasının birbirleri ile olan ilişkisi sonucunda ortaya çıkar. Salt ben olmuş olsaydı, zaten bu anlamda bir hak, ya da etik bir kaygı oluşmayacaktı. “Ben”in başka ile birlikteliği sonucunda oluşan bir sorun olan insan hakları kavramını, Çotuksöken, “insan davranışının bir tür yansıması” olarak değerlendirir (Çotuksöken, 2010, s. 24).

İnsan hakları toplumda yaşayan herkes açısından ortak bir kavramdır. Zaten yaşam ortaklığından doğduğundan, her insan için eşit anlamda algılanması gerekmektedir. Burada, bu eşitliği algılaması gereken, yine insandır. Fakat bu insan, belli bir bilinç seviyesine ulaşmış ve kendi benliğini⁶ tamamlamış insandır.

Doğuştan olmayan ve sonradan toplumla bağlantısı içerisinde anlaşılmaya başlanan etik kavramının, eğitimle de oldukça ilgisi vardır. Eğitim, insanın yönelimlerinin adalet çatısı altında, etik değerleri önemseyerek gerçekleşmesini sağlayacaktır.

⁶ Burada benlik, Psikanalitik Kuram’da bahsedilen, “id, ego ve süperego” kavramları arasında köprü görevi görmesi beklenen “ego” kavramıdır.

İnsanın etik değerleri önemsemesinin bir diğer sebebi vicdan kavramıdır. İnsanın ahlaksal yaşamı aramaya ve bulmaya sebep olan yanı, vicdan duygusudur. Aslında psikoanalizcilere göre, vicdan, toplumun içimize yerleştirdiği baskılar veya yargılar sonucu oluşan bir tür hastalıktır.⁷Heinemann'a göre ise,

...vicdan bir teorik etiğin dayanacağı ilke değildir; ama o, pratik yaşamda, zedelendiği zaman varlığını bize duyuran ahlaksal eşitlik duygusunun organı olarak belirleyici bir anlama sahiptir. Büyük kentlerin boğucu hayhuyu içinde herkes, kendi vicdanının sesini duyamadan yaşayıp gitmektedir. Vicdan nedir? O, bizim somut bir durum karşısında içimizden gelen bir yanıtıdır. Bu yanıt, ya bilinen ya da henüz yeni karşılaşılmış bir somut durum karşısındaki ahlaksal kararımıza bağlıdır. İçimizde, nasıl olmamız gerektiğini bize durmadan telkin eden bir *üst-ben* ile nasıl olduğumuzu bize bildiren (ki, bildirilen şey, bizim benimizin bir çatışmalar, karşıtlıklar ve çelişkiler alanı olduğudur) *ben* arasında oluşan bir ikili dil vardır. Üst-ben bize “Bunu şöyle yapmalısın.” ya da “Bunu böyle yapmamalıydın.” der. Benimiz bu sesi ya dinler ya da bu sese hiç kulak asmaz veya iki arada mütereddit kalır. Ama üst-ben bununla da yetinmez. Onun ben'e verdiği öğüt, bir toplumsal kural, bir töresel buyruk ya da giderek bir ahlaksal evren düzene ait bir ilkeye dayatılmış olabilir (aktaran Özlem, 2001, s. 374).

Bir tür iç ses diye nitelenen vicdan, özellikle toplumsal kuralların gereklerine uygun yaşamayı, toplumda bulunan tek tek kişilerin özgürlük ve eşitlik gibi hakları olduğunu bilerek hareket etmeyi sağlar. Heinemann'a göre,

⁷ Doğan Özlem, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2001, s. 373

...vicdan, yaşamımızın çalkantıları içinde bize yolumuzu bulma olanağı veren bir ahlaksal pusula gibidir. Ama o yolumuzu ve yönümüzü her zaman doğru gösteren şaşmaz bir pusula da değildir. Biz, melek olma ile vahşi hayvan olma arasındaki bir ara basamakta yaşarız ve her zaman hayvani yönümüzün etkilerine açığızdır. Vicdan, işte bizi burada uyarır, üstteki motifleri alttakilere, görevlerimizi içgüdülerimize feda etmememizi, örneğin para karşılığı yalancı tanıklık yapmamamızı öğütler(Aktaran Özlem, 2001, s. 374).

Toplumdaki tek tek kişilerin içinde, çeşitli yeti yitimleri bulunan gruplar da vardır. Genellikle ülkemizde, yeti yitimi söz konusu olan kişilere sanki topluma ait değil de, toplumun dışında ve muhtaç gruplarmış gibi davranılmaktadır. Vicdan olgusu belki de, bu tür bir zavallı görme veya acıyarak yönelmeye sebep olur. Bu da eşitlik ilkesinden uzaklaşmak demektir. Çünkü eşitlik demek, aynı zamanda, ortak paylaşım demektir. Fakat toplumda, özürlü ya da engelli denilen gruplara, eve gelen misafir gibi davranılmaktadır. Bu kişiler normal insanların dünyasının, gelip geçici ve anormal olarak nitelenen misafirleri gibi görülür. Çoğunlukla kapıya bırakılan sahipsiz bir bebeğe duyulan acıma hissi türünde bir hisle davranılır. Oysa yetenekleri, düşünceleri, zekâları, bedensel veya fizyolojik özellikleri ne kadar farklılık gösterirse gösterebilir, her insan aynı haklara sahiptir ve eşit düzeydedir. Kabul edilemez olan, çoğunluğun hükmüne göre oluşturulan dünyanın kıyısında, bir lütufmuş gibi onlara da yer açma arzusu taşımaktır. Buradaki sorun, özürlü ya da engelli denilen grupların haklarını göz ardı etmektir. Hangi engel grubuna dahil olursa olsun, bu kişilerin spesifik özellikleri belirlenerek, haklarının

yapılanması gerekmektedir. İşte bu haklar, Çağlar'a göre 2 temel yaklaşımla belirlenir. Bunlar:

Engellilik algısının, yasal ve resmi belgelerle kurumsal uygulamalara yansımaları gösteren, belli bir dönem ve yere dair engelli haklarını fotoğraflayan modeller, aynı zamanda engelli haklarının gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Engellilik olgusunun evrensel tanımı için gösterilen çabalara ışık tutan “modeller”, engellilik kavramının gelişimine olduğu kadar kapsamının belirlenmesine de hizmet etmiştir. Bu çerçevede 2 temel yaklaşım ve model ön plana çıkmıştır. Engelliliğin tıbbi modeli (medikal model) ve sosyal model (insan hakları modeli) olarak anılan modeller, engelli haklarının evriminde önemli rol oynamıştır (aktaran Kulaksızoğlu, 2011, s. 58).

Çağlar'ın bu belirlemelerinden anlaşılıyor ki, medikal model, engellilerin hali hazırda niteleniş tarzlarının sorunlarını; sosyal model ise toplum tarafından göz ardı edilmemesi gerekenleri içine alır. Buna göre,

Engelliliğin tıbbi modeli (medikal model), engelliliğe trajedi gözü ile bakıldığı, engellilerin de merhamet gösterilmesi gereken ‘nesne’ olarak değerlendirildiği dönemi niteleyen modeldir. Tıbbi modele göre engellilik, bir hastalık, anormallik durumudur. İlgi doğrudan kişinin vücut ve fonksiyonları üzerinedir. Kişilerin sağlık durumları, sağlık düzenindeki sapmalar gözlemlenerek tıbbi tedavi ve rehabilitasyon aracılığıyla düzeltilmeye çalışılır. Engelliler, toplumsal bir varlık olarak algılanmadığı için, kişinin topluma katılımıyla ilgili kendi dışında oluşan engellere vurgu yapılmaz. Engelliler, sağlık kuruluşlarında, bakım evlerinde ya da rehabilitasyon merkezlerinde izole bir yaşam sürerler. Bunun yanı sıra, farklı ve özel

ihtiyaçları olan insan grubu olarak algılandıkları için, sadece onlara zu hizmet verilir. Özel okullar, özel otobüsler, özel binalar, özel spor ve eğence alanları hizmete sunulur (aktaran Kulaksızoğlu, 2011, s. 58).

Ülkemizdeki genel anlayış, medikal modele göre yapılanmıştır. Bu anlamda ağlar'ın da belirttiği gibi engelli gruplar toplumda izole bir yaşam sürmektedirler. Sayılarının her geçen gün çoğaldığı ve insanların değişmez zleri olmadıęı⁸ açısından düşünülürse, dezavantajlı olarak kabul edilen grupların toplumdaki dışlanması, insan hakları bağlamında vurgulanan eşitlik ilkesinden uzaklaşıldığı anlamını taşıyacaktır. ağlar'ın sözünü ettiği 2. model ise sosyal modeldir. Bu model, medikal modeli tamamen dışlamayan, fakat aynı zamanda, insan hakları bağlamında yükümlülükleri vurgulayan bir modeldir. ağlar'a göre,

Sosyal model, sosyal yaşama tam katılım ve kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olma hakları açısından engellilerin dışlandıklarını, dikkate alınmadıklarını ne sürerek, engelliler bakımından asıl engelin vrelerinden kaynaklandığını ifade eden görüşleri temsil eder. Sosyal modelde, temelde tıbbi modelin ileri sürdüğü tıbbi hizmetler, rehabilitasyon, diğer yardım ve destekler reddedilmemekle birlikte, engelli olmayanlarla aynı haklara sahip olma talebi, "ayrımcılık karşıtığı" ve "eşitlik" zerinden dile getirilmektedir (Kulaksızoğlu, 2011, s. 59).

İnsan hakları kuşkusuz ki, yasalarla korunur. Bu, toplumdaki her bireyin yasalar karşısında eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu anlamına gelir.

⁸ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2010, s. 16

Fakat Türkiye’de dezavantajlı olarak nitelenen gruplar için, bu durum ne kadar geçerlidir?

Türk hukuk sisteminde engelli hakları ve devlet yükümlülükleri, dağınık biçimde çeşitli yasa, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik, genelge, yönerge, talimat gibi belgelere serpiştirilmiştir. Mevzuatın dağınıklığı, kullanılan kavram ve tanımlara da yansımış; engellilik, yasalarla diğer düzenlemeler arasında olduğu kadar metinlerin kendi içinde de farklı kavramlarla ifade edilmiştir (Kulaksızoğlu, 2011, s. 50).

Yaşamının ve diğer insani faaliyetlerin, birer hak olarak nitelenmesi ve hak ve özgürlüklerin gerek siyasi, gerekse hukuki bağlamlarda öneminin vurgulanması, tüm dünyada yaygın durumdur. Fakat insani söylemler ve yapılanlar arasındaki fark ne yazık ki, çok açıktır. Toplumun önyargıları, eşitsizlik karşısında kayıtsız kalınması ise genel bir durumdur.

Tüm engelleri kendini normal diye niteleyen insan grupları oluştururken, farklılıklarından ya da yeti yitimlerinden ötürü insanlara engelli demek ne kadar doğrudur? Bu da aslında bir tür incitme, aşağılama anlamı taşımaz mı? Türkiye’nin adlandırma bakımından sırasıyla sakat, özürlü ve engelli kavramlarına ulaşması ve bütün bunların uzun yıllar içerisinde değişim göstermesi, zaten dezavantajlı grupların durumunu açıklar niteliktedir (Kulaksızoğlu, 2011, s. 60).

İnsan kavramının ne demek olduğu, araştırmanın ilk bölümünde tarihsel boyutta ele alınmıştı. İnsanı diğerlerinden ayıran özelliği akıldır. Fakat akıl varlığı olmak, insana bazı yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülüklerden biri de, ahlaki bir varlık olmaktır. Algılaması, düşünmesi ve dile getirmesi sürecinde insan⁹, kendi beni dışında benlerin olduğunu ve diğer benlerin de, kendisi ile yaşam ortaklığı içinde olduğunu fark etmelidir. Bu fark etme durumu da, insanın doğruluk, eşitlik, adalet vb. ilkelere göre hakları gözetmeksizin yaşamasını sağlayacaktır. Çotuksöken'e göre,

İnsan hakları temelde bireyin haklarıdır. Çünkü her bir yurttaş, her bir kişi temelde bireydir. Tüm varolanların da gerçeklik alanında somut tek bir imlemi olmamakla birlikte, insan kavramı ve terimi, insani varlıklar için düşünsel/dilsel tabanı oluşturmaktadır. "İnsan" denildiğinde anlaşılması gereken, aslında bireydir; bireysel olarak insandır. Ayrıca bu kavram/terim, toplum kavramının/teriminin de bağlılaşıdır; çünkü insan teknik içinde başka insanlarla, teklerle kurduğu ilişkilerle kendini bir "birey" olarak duyumsar; şu ya da bu "kişi" olur; "kendisi" olur. İnsan tek başınayken değerlerin de gizil olarak taşıyıcısıdır; insan, ancak nesnelere ve başka insanlarla/bireylerle birlikte değerleri yaşama geçirebilir (Çotuksöken, 2010, s. 109).

Çotuksöken'in belirlemeleri ışığında anlaşılıyor ki, insan, *birey* olarak toplumun oluşmasında büyük bir anlam taşır. Çünkü insan, toplumdaki diğerleriyle olan ilişkilerinde bir *birey* olarak vardır. Böylece de, *kendi benliğini*, diğerleriyle olan ilişkisi sonucunda bulur. Kendi içinde taşıdığı,

⁹ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2010, s. 29

(insan hakları başta olmak üzere) tüm değerlerini yine toplumdaki diğerleri ile birlikte yaşamak durumundadır.

2.3. “Başka ve Ben” Kavramları Işığında Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi

Bedensel açıdan yitirimi olan bireyler dışında, toplumun acımasızca tepkisine ve incitmesine maruz kalan bir diğer grup da, zihinsel etkinlikleri bakımından yitirimi olan gruptur. Son yıllarda Türkiye'nin gerçekleştirdiği bazı sosyal politikalar arasında, engellilere yönelik yapılanmalar da mevcuttur. Özellikle eğitim, sağlık, istihdam anlamında oluşturulan sosyal politikalar, yitirimi olan gruplar için şüphesiz büyük bir önem taşımaktadır. Ülkemizde yeterli olmamakla birlikte yitirimi olan bireylere maaş bağlanması, daha iyi ortamlarda eğitim almalarının sağlanması ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları, son yıllarda yapılan sosyal politikalara örnek olarak gösterilebilir.¹⁰ Özellikle zihinsel etkinlikleri bakımından yitirimi olan bireylerin, yaşam kalitelerini yükseltebilmeleri için eğitim almaları gereklidir. Özel eğitim, rehabilitasyon ve bakımevleri vb. kuruluşlar, yitirimi olan grupların toplumsal hayata adapte olmaları için oluşturulmuştur.

Yitirimi olan bireylerin durumlarının özel olarak nitelenmesi ve bu özel durumun neticesinde her şeyin özel kılınması, bu bireylerin toplumsal hayatın

¹⁰ Ali Seyyar, *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*, Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2006, s. 19

dışına atılması durumunu da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de yitirimi olan bireylerin sayısı % 12.29’dur.¹¹ Son yıllarda bu grupların sayısında görülen artış, toplumun farkındalığını da arttırmıştır. Fakat bu farkındalık, aynı zamanda yüzyıllardır ötekileştirilen insanlara, toplumun acıma hissi duymasını da beraberinde getirmiştir. Çitil ve Doğan’a göre,

Türkiye’de bazı ailelerin engelli çocuklarını yabancı ya da misafir geldiğinde başka bir odaya gönderdikleri, evin gözlerden uzak bir yerinde tutmaya çalıştıkları birçok kez duyulan ve gözlenen bir olgudur. Ailenin engelli bir çocuğu olmasının verdiği utançtan dolayı, böyle bir şey yapmasının, psikolojik nedenleri olduğu kadar sosyolojik nedenleri de bulunmaktadır. Çünkü kusursuz beden imgelemi toplumsal övgü olmakta; serbest piyasa değerleri de bu kabul üzerinden “mükemmel beden”i ekonomik hareketliliğin aracı haline getirmektedir. Toplumsal bilincin arka planındaki bu mükemmellik arzusu, engelli çocukları gözden uzak tutmaya götüren utancın da sosyolojik zeminlerinden birini oluşturmaktadır (aktaran Kulaksızoğlu, 2011, s. 35).

Ailelerin çocuklarından, bireylerin kendilerinden duyduğu utanç, toplumun içerisinde sürekli ötekileştirmeye maruz kalınmasından ötürüdür. Tarihte, insan değerlerinin araştırıldığı, erdemli insanın arandığı dönemlerde dahi, yeti yitiminden dolayı katledilen insanların varlığı, toplumun önyargılarının ötelere beri var olduğunu gösterir. Ben’in başkayı kabullenışı ve bilinç düzeyinin başkayı algılama ve dolayısıyla anlama işine girişmesiyle oluşturulan yasalar ve sosyal politikalar, bu durumun aşama kaydettiğini düşündürür.

¹¹ Adnan Kulaksızoğlu, *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011, s. 33

Bunlardan en önemlisi kuşkusuz, özel eğitim bağlamında olmuştur. Bireyin özelliklerinin neler olduğu belirlenerek, bu duruma göre eğitim alması gerekliliği, ilk bakışta kulağa hoş gelen bir uygulamadır. Bu eğitim, bireylerin özelliklerinin belirlenerek ve sınıflandırılarak, ihtiyaçlarına yönelik verilmektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyduğu belirlenen gruplar şöyledir:

1. Bedensel özellikleri bakımından
 - a) Görme engelliler
 - b) İşitme engelliler
 - c) Bedensel engelliler
 - d) Süreğen hastalığı olanlar
2. Zihinsel özellikleri bakımından
 - a) Zekâ engelliler
 - b) Özel öğrenme güçlüğü çekenler
 - c) Üstün zekâlılar ve özel yetenekliler
3. Sosyal ve davranışsal özellikleri bakımından
 - a) Korunmaya muhtaç çocuklar
 - b) Suçlu çocuklar
4. İletişim özelliklerine göre
 - a) Konuşma bozukluğu olanlar (Kulaksızoğlu, 2011, s. 35).

Yukarıda yapılan sınıflandırmada rehabilitasyona veya özel eğitime ihtiyaç duyduğu düşünülen gruplar vardır. Her insanın eğitim alma hakkının olduğu düşünülerek tasarlanmış olan bu uygulama, dezavantajlı grupların hayata dâhil edilmesinde büyük bir yere sahiptir.

Fakat Türkiye’de bu durumda bazı aksaklıklar mevcuttur. Özürlü ve engelli kavramları arasındaki farkın 3 Mayıs 2013 tarihinde yapılan ve ResmîGazete’deyayınlanan düzenlemelerle giderilmesi,¹²toplumdaki kavram kargaşasını en azından bir süre toparlamaya yönelik bir adımdır. Fakat bu ince ayırımın bu kadar uzun süre yapılmamış olması da, dezavantajlı grupların, toplumsal olana uyarlanmasındaki gecikmeleri görmemizi sağlamaktadır.

Yitirimi olan bireylerin, bireysel farklılıkları bağlamında, toplumun bir parçası olamaması durumu, okuma – yazma bilme konusunda da böyledir. Özgökçeler’in belirlemelerine göre,

Türkiye’de son yıllarda okuma-yazma bilmeyen nüfusun azaltılması ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi konusunda oldukça önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak genel nüfusun göstergeleriyle, özürlü nüfusun göstergeleri arasında “çok büyük uçurumlar” bulunmaktadır. Genel nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı yaklaşık %13’tür. Bu oran özürlülerde yaklaşık %36; süreğen hastalığı olanlarda yaklaşık %25’tir. Tamamlanmış eğitim durumuna göre, özürlü nüfus oranı verileri de genel nüfusa göre oldukça düşüktür. Özürlülerin yaklaşık %41’i, süreğen

¹²*Resmî Gazete*, Kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde yer alan engelli bireylere yönelik ibarelerin değiştirilmesi amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun, 3 Mayıs 2013, elektronik metni için:

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503.htm/20130503.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503.htm> erişim tarihi: 16.08.2013

hastalığı olanların yaklaşık % 47.10'u ilkokul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Yüksek okula devam eden özürlü oranı % 2.24, süregelen hastalığa sahip olanlarda ise % 4.23'tür. Eğitim düzeyi doğrudan hayat kalitesini etkileyen bir göstergedir. Sağlık, çalışma durumu, gelir ve sosyal hayata katılma düzeyi de eğitim düzeyi ile doğru orantılı olarak artmaktadır (aktaran Tokol, Alper, 2011, s. 272).

Dezavantajlı olarak görülen bireylerin, özel bir eğitime tabi tutularak, üst düzeyde görülen toplumun seviyesine ulaştırma konusunda, toplumda genel bir kaygı hali mevcuttur. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim almak isteyen bir bireyin, öncelikle fizyolojik durumunun belirtildiği bir sağlık raporu olmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan ve her ilde bulunan RAM (Rehberlik ve Araştırma Merkezi) tarafından, sağlık raporu göz önünde bulundurularak yapılan zekâ ve gelişim testleriyle bireye eğitim raporu verilmektedir.¹³ Bu eğitim raporu ile birey, kendi ölçütlerine uygun olduğunu düşündüğü, özel ya da devlete ait kurumlardan ücretsiz eğitim almaktadır.

Bu bir sosyal politika olarak değerlendirildiğinde, gerçekten eğitim alma hakkı bağlamında başkaya yönelik olarak atılmış ciddi ve anlamlı bir adım olarak görülebilir. Fakat bu durumda bazı eksiklikler vardır. Örneğin engel gruplarının sınıflandırılması, bireylerinspesifik özelliklerine ne ölçüde inilerek yapılmaktadır? Verilen eğitim gerçekten ihtiyaçları karşılama

¹³ Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği, Şubat 2011, elektronik metni için: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27807_0.html, erişim tarihi: 23.08.2013

açısından yeterli midir? Bunlar araştırmanın 3. bölümünde ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Toplumda hâkim olan sağduyu, “onları sevelim” ve “anlayalım” şeklindedir. Yapılan sosyal politikalar da, başka olanın haklarını görme doğrultusunda oluşturulmaktadır. Fakat kendini normal diye niteleyen hiçbir ben, başkanın özelliklerini başka kadar net ve anlamlı şekilde ifade edemez. Bu bağlamda da başka olanın ihtiyaçları, kendi ifadeleri ile yer bulmalıdır.

Türkiye’de, engelli olarak nitelenen grupların ihtiyaçlarını saptamada, bu ihtiyaçlarla bağlantılı olarak yapılacak yasaları veya sosyal politikaları gerçekleştirilmede, kimlerden fikir alınmaktadır? TBMM’de sayısı genellikle 2, son zamanlarda ise 4’e yükselen engelli milletvekilleri tarafından, yeti yitimi olan bireylerin gereksinimlerinin dile getirilmesi ve seslerinin duyulması ne kadar mümkündür? Engellilerin çoğunlukla hasta olarak nitelenip, toplumsal olanın dışında bırakılması, benin başka olanı göz ardı etmesi demektir. Bu bağlamda Çağlar’ın belirlemeleri şöyledir:

Engellilik, “toplumsal yaşama uyum” ve “günlük gereksinimleri karşılama”da güçlük doğuran bir olgu; engelliler de korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan, farklı ve özel ihtiyaçları olan kişiler olarak ele alınmıştır. Böylece, tıbbi modelin “haklar” vurgusundan uzak, “korunma ve yardım ihtiyacı” fenomenine ağırlık veren yaklaşımına geri dönmüş olmaktadır. Bunun yanısıra, engellilerin toplumsal yaşama katılımından değil, uyumundan sözedilmesi, topluma katılım konusunda kişinin kendisinden kaynaklanmayan (kendisi dışında

oluşan) engellerin gözardıedildiği anlamını taşımaktadır (aktaran Kulaksızoğlu, 2011, s. 61).

Çağlar'ın yukarıdaki belirlemelerine göre, neredeyse yapılan tüm düzenlemelerde, farkında olarak ya da olmayarak, “başka” olanın özellikleri göz ardı edilmektedir. Başka olan, “ben”in yaşayışına adapte olması gereken olarak nitelenmektedir. O halde yapılan sosyal politikaların genellikle, farklılıkları göz ardı ederek yapıldığını söylenebilir. Farklılıkları göz ardı etmekse, ayrımcılığa neden olur. Çotuksöken'e göre,

... İnsanların sahip oldukları özellikleri kendi doğallıkları içinde, ne ise o olarak değil de, belli bir üstünlük kaynağı olarak görmek, örneğin, temel kişi haklarının korunmasının önündeki en büyük engeli oluşturur. Yaşama dünyasında, başka bir deyişle, insan dünyasında en sık rastlanan sorunlu durum da budur.

İnsanların ne ise o olarak varoluşlarında ortaya çıkan özgül ayrımlarından (ilinekler, kendilerine ait, kendilerine özgü; değişebilir, değiştirilebilir nitelikler) bir ya da ikisinin öne çıkarılıp, diğer ayrımların ona/onlara bağlı kılınması ve insanların bu ayrımlara göre birbirinden farklılaştırılması, “ayırıcılık” denilen tutumun temeli olmaktadır... (Çotuksöken, 2010, s. 50).

Tüm bu belirlemelerden anlaşılıyor ki, insan, diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde, “başka” olanı kendi “ben”ine göre değerlendirmemelidir. Aksi halde, bu yanlış tutum, yapılacak olan sosyal politikaların, insan haklarını gözardı ederek düzenlenmesine neden olacaktır. Çotuksöken'in söylemiyle,

“...Kendi bireysel ekseninden kurtulamayan, kendisini hep merkezde tutan birinin hakları korumaya yönelik bir bilincinin olması da beklenemez” (Çotuksöken, 2010, s. 51). Yani insan, diğer insanları kendisinden, kendi özelliklerinden hareket ederek değerlendirirse, hakları anlamak konusunda sorun yaşayacaktır. Çünkü diğer insanların özellikleri farklılık gösterdiği gibi, bu özelliklere göre şekillenen hakları da çok farklı olabilmektedir. Bu durum ancak, başka insanların haklarının anlaşılmasının, o insanların özelliklerinin göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

3.BÖLÜM

YİTİRİMİ OLAN KİŞİLER İÇİN OLUŞTURULAN SOSYAL POLİTİKALARI İNCELEME

Dezavantajlı olarak görülen gruplar, toplumda yaşayan diğerleriyle aynı hak ve özgürlüklere sahiptir. Başta yaşama hakkı olmak üzere tüm haklar, tarihte her toplumda unutilan, görmezden gelinen ve ötekileştirmeye maruz bırakılan bu grupların da, tek tek insanlar olarak, sahip oldukları haklardır. Onların haklarını görmezden gelmemek, toplumun bir parçası olduklarını unutmamak da, her özneye düşen sorumluluklar arasındadır. Bu sorumluluk, aynı zamanda ahlaksal bir yargı olma anlamı taşır.

Delius'a göre, "ahlaksal yargılar, bir kişinin eylemini, başka kişilerin yarar veya zararını, başka kişilerin ilgi ve niyetlerini gözeterek değerlendiren yargılardır" (Özlem, 2001, s. 333). Bu anlamda, ahlaksal yargılar, toplumsal birliktelikte, insanların - ben ve başkası olarak - iyi bir yaşama ulaşmasını sağlar.

Kant'a göre, ahlaksal bakımdan "iyi" olarak nitelenebilecek bir eylemin dayanacağı tek bir ilke (ahlak yasası) ve tek bir karakteristik vardır ve eyleme "ahlaksal" değerlerini veren de budur. Bu da, insanın kendisine kendisi için koyduğu ve

eylemlerini yönlendiren bir ilkenin, aynı zamanda başkalarının isteyebilecekleri bir ilke olmasıdır. İşte böyle bir ilke, bir *ahlak yasa*sıdır(Özlem, 2001, s. 344).

Ahlak yasaları bağlamında felsefi etiğin görev ve işlevi, Delius'a göre şöyledir: “Çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan ahlakları çözümlmek ve böylece bu çok çeşitli ahlakların ilgisine sahip olarak kendi ahlaksal eylemlerimizle ilgili kararlarımız ve bu kararlarımızın yol açtığı sonuçlar hakkında bir genel bakış ve daha fazla açıklık kazanmamıza yardımcı olmak” (Özlem, 2001, 358).

Felsefi etik, ahlaki bakımdan, insan yapıp – etmelerine yönelik düşünmeyi sağlar. Bu tür bir düşünme özneyi, toplumdaki tüm insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde varolan genel normlara ulaştırır. Bu genel normlar, bazı kuralları da içine alarak, evrensel olana göndermede bulunur. Çotuksöken'e göre,

...Evrenselin ölçütünü antropolojik bakış açısı verir: İnsanı bir olanaklar varlığı olarak, açık bir varlık olarak görmek ve hiçbir zaman insanı araç olarak kullanmamak, amaç olarak almak ve buna bağlı olarak da insana saygı duymak.

Bireysel, toplumsal, kamusal olan bu türden etik yapılanmaya bağlı olarak kurulduğunda ancak insan hakları korunabilir. Söz konusu alanların ayrıştırılması, her tek insan için bir davranış, eylem ölçütü oluşturur aynı zamanda. Bu aynı zamanda her tek insanın sahip olduğu ayrımların “ayrımcılık”lar için ölçüt oluşturmasının önüne geçer; her tek insanın kendine ait özel alanını güvence altına

aldığı gibi, başkalarıyla paylaştığı yaşama alanlarının da (toplumsal-kamusal) etik ve hukukla güvence altına alınmasını sağlar (Çotuksöken, 2010, s. 75).

İnsan haklarının, etik ve hukuk açısından değerlendirilmesi, başta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (10 Aralık 1948) olmak üzere, insana dair çok çeşitli sözleşmelerin yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu sözleşmelerden yola çıkılarak hazırlanan sosyal politikalar, insanlar arasındaki birlikteliğin, eşit ve refah seviyesi yüksek olmasına olanak tanır. Sözü edilen birliktelik, kendini normal olarak niteleyen insanlar ile anormal ya da dezavantajlı olarak nitelenen grupların bir arada olmasını da ifade etmektedir. Kuçuradi'ye göre,

Yaşayan her insan, başka insanlarla ilişkilerini kişi olarak yaşamakta, hangi türden ilişkide olursa olsun, belirli bir bütünlüğü olan bir kişi olarak eylemde bulunmaktadır.

Etik ilişki, belirli bir bütünlüğü olan bir kişinin başka insanlara yönelen eylemleri ile yaşayarak var kıldığı ilişkiler türüdür. Bunun dışında, diğer bütün insanlararası ilişkiler, bir grup üyesi olarak kişinin içinde bulunduğu veya kurduğu ilişkilerdir. Ne var ki, yaşamda, kişinin bir grup üyesi olarak kurduğu bütün ilişkilerin temelinde, etik bir ilişki söz konusudur, ya da, bu ilişkiler, sonunda gelip etik bir ilişkiye dayanır (Kuçuradi, 1988, s. 5).

Dezavantajlı olarak nitelenen grupların, toplumdaki yerine dikkat çekmek ve diğer insanlarla eşit haklara sahip olmasını vurgulamak da, etik ve hukuki açıdan çok önemlidir. Dezavantajlı olarak nitelenen gruplar için yapılan uluslararası belge ve faaliyetler, Özgökçeler'in belirlemesine göre şöyledir:

- BM, “Özürlü Hakları Bildirgesi” (1975),
- BM, “Uluslararası Özürlüler Yılı” (1981),
- BM, “Dünya Sakatlar 10 Yılı” (1983-1992),
- BM, “Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi” (1993),
- ILO, “Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi” (1983),
- Avrupa Konseyi, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesi”
- Avrupa Konseyi, “Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”,
- Avrupa Engellilik Forumu, “Özürlü İnsanların Avrupa Yılı” (2003)(aktaran Tokol, Alper, 2011, s. 270).

3.1. Türkiye’de Yitirimi Olan Kişiler İçin Yapılan Düzenlemeler

Bireyler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi bağlamında, çeşitli sosyal politikalar oluşturmak gerekir. Her devletin yurttaşlarını ayırt etmeksizin, onların farklı özelliklerine göre çeşitli yapılanmalar içinde değerlendirmesi, insanın değerinin bilgisiyle yurttaşlarına yaklaşması asli görevidir. Bütün devlet düzenlemeleri teorik ve pratik anlamda insan hakları ve ahlaksal yargılarla temellendirilerek yapılmalıdır. İnsan haklarının oluşturulmasında felsefi etik ve bu bağlamda hukuka ilişkin belirlemeler yapmış olan Çotuksöken için,

Etik ve hukuk bağlamında yapılacak olan açılımları taşıyan savlar şöyle sıralanabilir:

1. İnsan hakları bireyin/kişinin haklarıdır.
2. İnsan/birey; özel, toplumsal, kamusal alanın öznesidir.
3. Özel, toplumsal, kamusal alanın, özellikle etik tarafından belirlenmesi son derece önemlidir.
4. Söz konusu etik boyut, en yalın ve sayıca az ilke tarafından belirlenmektedir. Bu boyutun ardındaki insan anlayışının da belirgin bir biçimde ortaya konulması bir zorunluluk gibi görünmektedir. “Nasıl bir insan anlayışı burada söz konusudur?” sorusu, düşünenin dikkatinin insan üzerinde yoğunlaşmasını sağlayacaktır. Bu yaklaşım aynı zamanda ilkesel olanları da içerecektir:
 - 4.1 – Her insan bir olanaklar varlığıdır.
 - 4.2 – Her insan açık bir varlıktır.
 - 4.3 – Her insan araç değil, amaç olarak alınmalıdır.
 - 4.4 – Her insan saygıdeğer ve onurlu bir varlıktır (Çotuksöken, 2010, s. 76).

Çotuksöken’in yaptığı bu belirlemelerden anlıyoruz ki, insanın insana yönelimi son derece önemlidir. İnsan ahlaki bir varlık olarak, kendisi dışında olanlarla ilişkisinde, ahlaksal yargıları göz önünde bulundurma sorumluluğuna sahip olmalıdır. Akarsu’ya göre, “Ahlaksal kişinin en önemli özelliklerinden, ahlaksal kişi olmanın başlıca koşullarından biri de “sorumluluk”tur. Sorumluluğun bulunmadığı yerde kişi de ortadan kalkar”(Akarsu, 1998, s. 103).

Tüm dünyada, yakın tarihte gerçekleştirilmeye başlanan yeni sosyal politika konularından birisi de, yitirimi olan kişiler için yapılmaya başlanmış

olanlardır. Türkiye’de de, devletin, cumhuriyet öncesi ve sonrasında yeterli olmamakla birlikte yaptığı çeşitli düzenlemeler mevcuttur. ÖZİDA(Özürölüler İdaresi Başkanlığı)’nın 2007’de yaptığı belirlemelere göre,

Osmanlı İmparatorluğu döneminde özürölülerin yaşlılar evinde koruma altına alındığı veya bazılarının yeteneklerine uygun işlerde çalıştırıldıkları dikkati çekmektedir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte özürölülerle ilgili olarak uluslararası gelişmelere paralel çalışmalar başlamış; çocuk hakları bağlamında özürölü çocukları da kapsayan “ilk” belge olan 1924 “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nin” imzalanması bu dönemin ilk adımını oluşturmuştur. Sosyal hukuk devleti anlayışı ve eşitlik ilkesi çerçevesinde; özürölü kişilerin başta Anayasa olmak üzere kanunlar karşısında tüm vatandaşlara tanınan hak ve görevlere sahip oldukları kabul edilmiş; fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (aktaran Tokol, Alper, 2011, s. 270).

Daha eski çağlarla, günümüz çağını karşılaştıracak olursak, ülkelerin çoğu, gelişen dünya standartlarına ayak uydurma çabasındadır. Bu standartlar, temelinde eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve barış gibi ilkeleri taşır. Türkiye de, Cumhuriyet sonrası yaptığı düzenlemelerde, bu ilkelerden yola çıkmıştır. Dezavantajlı görülen gruplar açısından, öznenin, kendisi ve başkası arasındaki farkların farkına vararak, bunları birer eksiklikmiş gibi değerlendirmemesi, burada temel noktayı oluşturmaktadır. Tüm bunların teoride düzenlenmiş olarak, kurallar ve yasalar olarak karşımıza çıkmasına, ancak yakın tarihte rastlanmaktadır. Türkiye’de, yitirimi olan kişiler için yapılmış sosyal

politikalar, Birleşmiş Milletlerin faaliyetleri çerçevesinde son 30 yılda gerçekleşmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1981 yılını "Özürülüler 10 Yılı" ilan etmesiyle belirlendiği hedefler arasında yer alan, tüm ülkelerde engellilere verilen hizmetin koordinasyonundan sorumlu bir kurum oluşturulması kararı doğrultusunda aynı yıl ülkemizde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı'nın başkanlığında "Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Kurul 1983 yılında "sürekli kurul" şekline dönüşmüş ve hizmetlerinde süreklilik sağlanmıştır. Kurul 1997 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş ve Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasıyla görevi sona ermiştir.¹⁴

Türkiye'nin yitirimi olan kişilere yönelik yaptığı düzenlemeler, ilkin Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu adıyla faaliyete geçmiştir. İnsan zihni, düşünme yoluyla kavramsallaştırma yetisine sahiptir.¹⁵ Özne olarak insan, kavramları oluşturur ve oluşturduğu bu kavramlara göre yönelir. Dezavantajlı görülen bu gruplar, Türkiye'de ilkin sakat olarak nitelenmiştir. Sakat kelimesi, "vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan"¹⁶, anlamı taşıyarak, engelli ve özürlü kelimeleriyle anlamdaş sayılmaktadır. Bu kelime, yitirimi olan kişiler açısından incitici bir anlam taşımaktadır. Burada sakatları koruma ifadesi ise, sakat olarak nitelen insanların, kötülüklerden korunmasını

¹⁴ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Kurum Hakkında*, elektronik metni için: <http://www.eyh.gov.tr/tr/8150/Kurum-Hakkında>, erişim tarihi: 25.08.2013

¹⁵ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2010, s. 72

¹⁶ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, elektronik metni için: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.521a3a3ed2e643.16638331 erişim tarihi: 25.08.2013

sağlamak, bu anlamda gereksinimlerinin, kendini normal olarak niteleyenler tarafından giderilmesi anlamındadır. Bu da toplumun, farklılıklar gösteren bireyleri eksikmiş gibi görerek, onlara karşı acıma duygusu içine girmesine sebep olmuştur. Türkiye, sonraları, değişen çağa ve fikirlere ayak uydurmak bağlamında, bu konuda bazı değişiklikler yapmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın özürhümlerinin toplumsal yaşama tam katılımını sağlamak için 1982 yılında 1983–1992 yıllarını BM Özürlüler On Yılı olarak ilan ederek kabul edilen Özürlüler Dünya Eylem Programı'nda ve 1993 yılında kabul edilen “Özürlü Kişilerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar”da yer alan ulusal mekanizma konusundaki tavsiyeler dikkate alınarak 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak Özürlüler İdaresi Başkanlığı 30.05.1997 tarihinde kurulmuştur.¹⁷

Türkiye, 1990'lı yıllarda fırsat eşitliği kavramının gündeme gelmesi ile yitirimi olan kişilere yönelik daha belirgin, sağduyulu çalışmalar içine girmiştir. Bunlar kuşkusuz ki, en belirgin şekliyle, sakat kelimesinin yerini özürlü kelimesine bırakmasıyla anlaşılabilir. Kelimeleri duygu-değerleri bağlamında değerlendirecek olursak, özürlü kelimesi de aslında incitici bir anlam taşımaktadır. Doğan ve Çitil'in belirlemeleri şöyledir: “ ‘Özür’ ve ‘yetersizlik’ gibi kavramlar bireyleri etiketlemekte (ötekileştirmekte) ve bireyin içsel/ruhsal durumları üzerinden amacı aşan sonuçlara neden olmaktadır” (aktaran Kulaksızoğlu, 2011, s. 33).

¹⁷ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Kurum Hakkında*, elektronik metni için: <http://www.eyh.gov.tr/tr/8150/Kurum-Hakkında>, erişim tarihi: 25.08.2013

Özürölüler İdaresi Başkanlığı 2011 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 08.06.2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak yeniden yapılandırılmıştır.¹⁸

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü devletin Yitirimi olan kişiler ve yaşlılar için oluşturduğu bir kurumdur ve Yitirimi olan kişiler için üstlendiği görevler şöyledir:

Engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, engellilere ve yaşlılara yönelik yürütölen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.¹⁹

Yitirimi olan kişilere yönelik son yıllarda yapılan sosyal politikalar, "Türkiye tarafından imzalanan, toplam 50 maddeden oluşan ve taraf olan devletlere, engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi yükümlölükler getiren sözleşme"²⁰ olan

¹⁸ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Kurum Hakkında*, elektronik metni için: <http://www.eyh.gov.tr/tr/8150/Kurum-Hakkında>, erişim tarihi: 25.08.2013

¹⁹ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Kurum Hakkında*, elektronik metni için: <http://www.eyh.gov.tr/tr/8150/Kurum-Hakkında>, erişim tarihi: 25.08.2013

²⁰ *BM Engelli Hakları Sözleşmesi*, 13 Aralık 2006, Elektronik metni için: <http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx>, erişim tarihi: 25.08.2013

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde bulunan maddelere göre oluşturulmaya başlanmıştır. Fakat oluşturulan sosyal politikalar yetersiz kalmakta ve yitirimi olan kişilerin ihtiyaçlarını tam manasıyla karşılayamamaktadır. Bu anlamda oluşan ihtiyaçlar, sağlık, eğitim, sosyo kültürel, ekonomik ve istihdama yönelik olarak belirlenerek, diğer bölümlerde ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

3.2. Yitirimi Olan Kişiler Açısından Sağlık Sorunu

Yitirimi olan kişiler için, “engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek”²¹ hedefini vurgulayan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin “sağlık” başlıklı 25. maddesi şöyledir: “Taraflar Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraflar Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.”²²

Sözü edilen tedbirler çerçevesinde taraflar devletlerin “sağlık” açısından yükümlülükleri aşağıdaki gibidir:

²¹ *BM Engelli Hakları Sözleşmesi*, 13 Aralık 2006, Elektronik metni için: <http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx>, erişim tarihi: 25.08.2013

²² *BM Engelli Hakları Sözleşmesi*, madde 25, 13 Aralık 2006, Elektronik metni için: <http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx?madde=25>. erişim tarihi: 25.08.2013

- a. Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;
- b. Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerini sağlar. Bu sağlık hizmetleri erken tanı ve mümkünse müdahaleyi, çocuklar ve yaşlılar dahil olmak üzere, engelliliğin azaltılmasını ya da artmasını önlemeyi hedefleyen hizmetleri kapsamalıdır;
- c. Sağlık hizmetlerini kırsal alanlar dahil olmak üzere mümkün olduğu kadar kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınına götürülmesini temin eder;
- d. Sağlık profesyonellerinin engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve aydınlatılmış onaylarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanısıra eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları hakkında bilinç yaratır;
- e. Ulusal mevzuatın sağlık ve yaşam sigortasını düzenlediği hallerde engellilerin bu sigortalardan yararlanmaları bakımından ayrımcılık yapılmasını yasaklar ve sigortanın adil ve makul olmasını sağlar;
- f. Engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini önlemek üzere gerekli tedbirleri alır.²³

BM Engelli Hakları Sözleşmesinde, taraf devletlerin yükümlülükleri arasında vurgulanan en önemli noktalardan biri, “aynılık” kategorisidir. Yitirimi olan kişilerin, diğer insanlarla aynı biçimde sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi vurgulanmıştır. Fakat ülkemizdeki durum bu konuda da yetersizdir. Yitirimi olan kişiler;

²³ *BM Engelli Hakları Sözleşmesi*, madde 25, 13 Aralık 2006, Elektronik metni için: <http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx?madde=25> . erişim tarihi: 25.08.2013

- Gerek fiziksel, gerek diğerk koşullar sebebiyle hizmet alacakları sağılık kuruluşlarına yeterli ölçütte ulaşamamakta,
- Nasıl hizmet alacaklarına dair yeterli bilgiye sahip olmamakta,
- Sağılık çalışanları tarafından hakları çerçevesinde hizmet alamamakta,
- Cinsellik ve üreme sağılığı açısından herhangi bir düzenleme yapılmaksızın, diğerk insanlardan oldukça farklı tutulmakta,
- Sağılık kuruluşları tarafından verilen rapor, koyulan tanı veya teşhisler bağlamında genellemeye tabii tutularak, özel sorunlarına yönelik tedavi alamamakta,
- Kırsal kesimler başta olmak üzere, yaşadıkları kentlerin çoğunda sağılık hizmetlerinden kolaylıkla faydalanamamaktadırlar.

Yitirimi olan kişilerin sağılıkla ilgili sorunları, bu kişiler dışında kalanların sağılık sorunlarından daha fazla olduğu gibi, belirgin özelliklerine göre, sağılıkla ilgili hizmet alabilecekleri kurumlar da yetersizdir. Bu yetersizlik, ihtiyaç duyulantekerlekli sandalye, yürümeye yönelik cihazlar, protezler, işitme cihazları, ilaçlar, ve diğerk tüm araç-gereçleri de kapsamaktadır. ÖZİDA (Özürlüler İdaresi Başkanlığı)'nın 2002'de sağılıkla ilgili yaptığı belirlemeler şöyledir:

Gerek Türk sağılık sistemindeki aksaklıklar, gerek ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, vatandaşların sağılık hizmetlerinden eşit düzeyde yararlanmasına engel olmaktadır. Bilgi eksikliği, sağılık hizmetlerinin ulaşılabilirliği, mali yük, tıbbi

yetersizlikler ve benzeri nedenler özürünün yeterli, zamanında ve sürekli sağlık hizmeti almasını engellemektedir. Özürülüler araştırmasına göre, özürülülerin yaklaşık % 47'si özüründen dolayı herhangi bir şekilde tedavi edilmediğini bildirmiştir. Bu durum, bir bakıma, tedavi – sonrası bağımsız ve üretken biçimde hayatını devam edebilecek pek çok özürülüğü bağımlı hale getirmenin başlangıcını oluşturmaktadır (aktaran Tokol, Alper, 2011, s. 270).

Temel bir hak olan yaşama hakkının içinde elbette sağlıklı şekilde yaşamak anlamı da vardır. Bu anlamda bir hak olan sağlıklı yaşama hakkı, yitirimi olan kişilere, kendilerini normal olarak niteleyen diğerleri tarafından verilmemiştir. Bu da, yitirimi olan kişilerin zaten birer insan olarak, “iyi yaşama” hakkına doğuştan sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Fakat Türkiye’de ve dünyanın çoğu ülkesinde, engelli hakları korunmamakta ve görmezden gelinmektedir. Bu da insan haklarının korunmasında bazı sorunlar olduğunu göstermektedir. Çotuksöken’e göre,

...İnsan haklarını korumanın önündeki olası engelleri belli bir insan, varlık ve bilgi yaklaşımıyla aşmayı amaçlamak yapılacak en önemli işittir. Bu konuda bilinçleri aydınlatmak gerekiyor. Her şeyden önce vazgeçilmesi gereken tutum, özcü ontoloji ve o temele bağlı olarak yükselen hiyerarşik, ayırıcı bakış açısidir. Bireysel farkları (ayrımalar) ayırıcılık yapmak üzere öne çıkarmak, kültürel öğelere saygıyı insana saygının önüne geçirmek, hakları korumanın önündeki en büyük engelleri oluşturmaktadır (Çotuksöken, 2010, s. 75).

3.3. Yitirimi Olan Kişiler Açısından Sosyo – Kültürel ve Eğitime Yönelik Sorunlar

Çoğu ülkenin başlıca sorunu olan eğitim, Türkiye'nin de en önemli sorunlarından biridir. Türkiye henüz normal olarak nitelenenlerin eğitim sorunlarına tam anlamıyla çözüm getirememişken, yitirimi olan kişilerin gereksinimlerine göre eğitim verme konusunda oldukça kısır durumdadır.

Bu tür eksikliğin oluşmuş olmasındaki en temel nokta, yine eğitim bağlamındaki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Fakat burada anlaşılması gereken eksiklik, “insan hakları eğitimi”, “engelli hakları eğitimi” konusunda eksikliklerdir. Tüm bunlar bağlamında uygulanması gereken de, Çotuksöken'in sıkça üzerinde durduğu “düşünme eğitimi”²⁴ dir. Çotuksöken'in belirlemelerine göre,

...İnsan eğitebilen/eğiten (etkin olarak) ve eğitilebilen/eğitilen (edilgen olarak) bir varlıktır. Ancak sözü edilen eğitim nasıl bir eğitim olmalıdır? Eğer eğitim insanı değişmez, sabit nitelik ya da niteliklerin toplamı olarak görüyor ve bu nitelik ya da nitelikleri bir “öz” olarak sadece kemikleştirmenin, kalıcı kılmanın gereklerini yerine getirmekle kendini yükümlü görüyorsa, böyle bir eğitimin insan hakları konusunda sağlıklı bir eğitim sürecini içermesi mümkün değildir. Çünkü böyle bir eğitim sürecinde, sadece kimi nitelikler sabitleştirilerek bir öz olarak öne çıkarılacak, sonuçta eğitimin niteliği “ayırıcı” olacaktır (Çotuksöken, 2010, s. 105).

²⁴ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2010, s. 136

BM Engelli Hakları Sözleşmesinin 24. Maddesinde yer alan ve 5 kısımdan oluşan “Eğitim” hakkının ilk kısmı şöyledir: “Taraf Devletler engellilerin eğitim hakkını tanır. Taraf Devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkanı sağlar.”²⁵

Bedensel özellikleri bakımından özel eğitime ihtiyaç duyan kişiler, eğitim alma haklarından neredeyse yoksundurlar. Bu kişiler arasında bulunan, görme, işitme, bedensel yitimi ve süregen hastalığı olanların eğitimle ilgili sorunları şöyledir:

- Eğitim alacakları kurum veya kuruluşlara ulaşamama,
- Yetiyetimlerinin geç tespit edilmesinden ötürü eğitime geç başlanması,
- Eğitimleri verecek eğitim personellerinin sayıca yetersizliği,
- Eğitim personellerinin özel eğitim konusunda yetkin olmaması,
- Mensubu oldukları ailelerin özel eğitim konusunda bilinçsizliği,
- Yaşam boyu öğrenimleri konusunda herhangi bir yönlendirme veya bilinçlendirme yapılmaması.

²⁵BM Engelli Hakları Sözleşmesi, madde 24, 13 Aralık 2006, Elektronik metni için: <http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx?madde=24> ,erişim tarihi: 25.08.2013

- Yürümeye yönelik cihazlar, protezler, işitme cihazları,ve diğer tüm araç-gereçleri edinmekte zorlanmaları ve bu yüzden çoğu okul, sınıf, kampüs, dersane, derslik vb. yerlere ulaşamamaları,
- İşitme ve görme yitimi olanlar için, televizyon, internet, kitap, gazete ve yazı araç - gereçlerinin kişilerin özellikleri için yeterli olmaması,
- İşaret dili kullanan kişilerin, kendilerini işaret dili bilinmeyen bir toplumda ifade etmekte zorlanmaları şeklindedir.

Zihinsel özellikleri bakımından özel eğitime ihtiyaç duyan kişilerde de, yukarıdaki sorunların çoğunun yaşandığını söyleyebiliriz. Bunların öncesinde, belirtilmesi gereken en önemli nokta, Türkiye’de özel eğitimin geç başlamış olmasıdır. Çağlar’ın belirlemeleri şöyledir: “Ülkemizdeki, zeka engelli çocukların özel eğitimleri çok geç başlamıştır. Ekim 1952 tarihinde Gazi Eğitim Enstitüsü’nde Özel Eğitim bölümü açılmıştır. Bölümde Üstün ve Geri Zekalı çocukların eğitimi konusunda bir uzmanlık bölümü bulunmaktaydı.” (Kulaksızoğlu, 2011, s. 20)

Zihinsel açıdan yitirimi olan kişiler, diğerlerine göre çok daha büyük sorunlarla karşı karşıyadır. Bunun en büyük sebeplerinden biri sayılarının, yitirimi olan diğer gruplara göre çok fazla olmasıdır.²⁶ Bu durum, 1980’lerden itibaren eğitim katkı payı ile Rehabilitasyon Merkezleri’nin artması durumuna

²⁶ Adnan Kulaksızoğlu, *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2011, s. 23

yol açmıştır. Bu da, kontrol olmaksızın, özel eğitimde rant sağlamaya daha elverişli bir zemin hazırlamaktadır. Çitil ve Doğan'a göre,

Türkiye'deki destek eğitim hizmetlerinin büyük kısmı “*Özel, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri*” tarafından sağlanmaktadır. Bu merkezlere Rehberlik Araştırma Merkezlerinin verdiği rapor gereği öğrenciler destek eğitim almak için gönderilmektedir. Bu merkezlerin ülkenin hemen her ilçesinde bulunması, Devletin gerekli hizmeti götüremediği yerlerde, engelli çocuklar için önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak bu merkezlere devam eden öğrencilerin büyük kısmının ücretinin Devlet tarafından ödenmesi önemli bir sector doğurmuştur. Eğitim hizmetlerinde kar amacı güdülmesi eğitim felsefesinin önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Sırf maddi kazanç elde etmek için engelli bireylere yönelik kurumlar açılması, usulsüz raporlar alınarak öğrencilerin etiketlenmesi gibi üzücü olaylara meydan verilmiştir. MEB'in bu konuda sürekli düzenlemelere gitmesi de bu sorunun Devlet tarafından bilindiğinin bir başka göstergesidir. (Kulaksızoğlu, 2011, s. 40)

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin verdiği eğitimler, Rehberlik Araştırma Merkezlerinin oluşturduğu raporlara göre yapılmaktadır. Fakat Rehberlik Araştırma Merkezlerinin, zihinsel veya fiziksel açıdan yitirimi olan kişiye verdiği raporlar, “çocuğa görelilik ilkesi”ni taşıyamamaktadır. Bu da kişinin alacağı özel eğitimin yetersizliği gibi bir sorun yaratmaktadır. Rehberlik Araştırma Merkezlerinin yitirimi olan kişinin ölçme ve değerlendirmesini yapma süresi oldukça kısa tutulmaktadır. Özel Eğitime ihtiyaç duyan bir kişinin özelliklerinin tam olarak anlaşılması, uzun ve zor bir

süreçtir. Bu yüzden ölçme-değerlendirme, rastlantısal olmamalı ve geçerli-güvenilir bulgulara dayandırılmalıdır.

Özel eğitimde, bir diğer sorun ise, eğitim merkezlerinin yeterli fiziksel özellikler, materyal ve araç-gereçlere sahip olmamasıdır. Zihinsel açıdan yitirimi olan kişiler, bireysel bir eğitim almalıdırlar. Bu eğitimler verilirken, kişinin seviyesine uygun, eğitim personeli ve ailesi ile iletişim kurabilmesine elverişli materyallerle çalışmak, gelişim göstermesini sağlayacaktır.

Otizm tanısı ile destek eğitimi alacak bir bireyin özellikleri diğerlerinden çok farklıdır. Grandin'e göre, "otizmin en derin gizemlerinden biri otistik özellikler gösteren çoğu bireyin, sözel becerileri çok zayıfken, görsel ve uzamsal becerilerde üstünlük göstermeleridir" (Grandin, 2005, s. 17).

Zihinsel özellikleri bakımından özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler arasında, mentalretardasyon (zeka-geriliği), otizm (yaygın gelişimsel bozukluk), üstün zekâ, özel öğrenme güçlüğü vb. tanılarla destek eğitim alan gruplar bulunmaktadır. Fakat tanılar farklılık gösterse de, Türkiye'de bu gruplara uygulanan eğitim planları hemen hemen aynıdır. Kendini normal olarak niteleyen kişiler, bu tür tanıları olanları da, yaşama kendi ölçütlerine uygun olacak şekilde adapte etmeye çalışmaktadır.

İki farklı tanı olan, zekâ geriliği ve otizm Türkiye'de teorik ve pratik anlamlarda aynı tutulmaktadır. Tanısal özellikleri bakımından birbirlerinden çok farklı oldukları halde, eğitim programları hemen hemen yakın standartlarda

hazırlanmaktadır. Bu yüzden de bu tanıları olan kişilerin kazanımlarının neredeyse aynı olması beklenmektedir. Otizm, kendi içinde farklı sendromlara ayrılan bir tanıdır.²⁷Grandin'e göre, "otizm nörolojik bir bozukluk olduğu halde, halen çocukların davranışları gözlemlenerek tanı konmaktadır. Kesin teşhis için bir kan testi ya da beyin taraması yoktur; ancak, gelecekte beyin taramaları, kısmen de olsa gözlem yapmanın yerini alabilir" (Grandin, 2005, s. 39).

Otistik özellikler gösteren kişiler, ayrıldıkları sendromların özelliklerine göre gelişim göstermektedirler. Bazı otistik özellikler gösteren kişiler, öncelikle erken tanı ile durumunun tespit edilmesi ve sonra doğru zamanda başlanan, doğru eğitimle bir dahi bile olabilmektedirler. Çünkü bu bireylerin bazı farklı özellikleri bulunmaktadır. Çoğu zaman eksikmiş gibi görünen yanları, doğru yönlendirme ile yeteneklerinin ortaya çıkmasına ve bilişsel niteliklerinin keşfedilmesine olanak sağlayacaktır. Eğitimlerinde üzerinde durulması gereken, bu farklı niteliklerin avantaja dönüşmesini sağlamaktır. Grandin'e göre,

Otistik özellikler gösteren çocukların değişik konularda saplantıları olur. Bazı öğretmenler, saplantıyı bastırıp yok etmeye çalışma hatasına düşerler. Aslında, onu genişletip yapıcı etkinliklere kanalize etmeleri gerekir. Örneğin, eğer bir çocuk tekneler için deli oluyorsa, bunu, okuması ve hesap becerilerini geliştirmesi için kullanabiliriz. Tekneler hakkında kitaplar alabilir ve süratlerini hesaplamak üzere problemler üretebiliriz. Saplantılar büyük motivasyon sağlar. LeoKanner, otistik

²⁷Temple Grandin, *Resimlerle Düşünmek*, çev: Mehmet Celil İftar, İstanbul: Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2005, s.39

özellikler gösteren bazı bireyler için başarıya giden yolun, saplantılarını bir kariyere kanalize etmekten geçtiğini ifade etmiştir (Grandin, 2005, s. 84).

Farklı zihinsel özellikleri bakımından özel eğitime ihtiyaç duyan tüm kişilerin, bireysel ihtiyaçlarına göre alacakları eğitimin planlanması gerekmektedir. Zihinsel açıdan yitirimi olan her bireyin, bireysel ihtiyaçları farklıdır. Bunların göz önünde bulundurularak eğitim almaları, bu ihtiyaçların daha kolay karşılanmasını sağlayacaktır. Sıralanan tüm sorunlar, özel eğitim alan kişinin, yanlış tanı ve yöntemler bağlamında yıllarca gelişim gösterememesi sorununu ortaya çıkarmakta, bu da özel eğitim veren öğretmenlerin kendilerini başarısız hissederek, “tükenmişlik sendromu” yaşamalarına sebep olmaktadır.

Yitirimi olan kişilerin eğitimine yönelik bir diğer sorun ise, bu kişilerin eğitim aldıkları kurumların, diğer okullardan farklı olması ve onların toplumdan soyutlanmalarına zemin hazırlanmasıdır. Çitil ve Doğan’a göre,

Engelli bireylerin ayrı okullarda eğitim almalarının onları toplumdan soyutladığı ve bunun sonucunda ne kadar iyi eğitim verilirse verilsin bu bireylerin sosyalleşemediği, toplumun da uzun yıllar dışarıda kalan bu bireyleri kabullenmekte zorlandığı iddiası da tartışılmaktadır. Buna karşın kaynaştırma uygulamalarında gereken düzenlemelerin sağlanmaması, yeterli personelin bulunmaması, sınıf öğretmenlerinin engelliler konusunda yeterli donanıma sahip olmaması gibi birçok nedenlerle de engelli bireylerin normal akranlarıyla aynı ortamda eğitim almalarının

onlara olumsuz etki edebileceği düşüncelerini ileri sürenlere rastlanmaktadır (Kulaksızoğlu, 2011, s. 39).

Yitirimi olan kişilere yönelik yapılan sosyal politikalar, bir kez daha felsefi bir sorgulamadan geçilerek düzenlenmelidir. Bunlardan en başta yapılması gereken de, özel rehabilitasyon merkezlerinin, denetlenmesinde görev alacak olan personelin “özel eğitim” alanında yetişmiş, “özel eğitim müfettişleri” olması gerekmektedir.

3.4. Yitirimi Olan Kişiler Açısından Ekonomik ve İstihdama Yönelik Sorunlar

Ergün’e göre, “Çalışma, bireylerin yalnızca bir gelir sahibi olmalarının ötesinde sosyal ilişkileri, kişisel doyumu, mutluluğu ve aile ilişkileri gibi pek çok faktörü etkiler. İstihdamdaki en dezavantajlı kesimlerden biri de hiç şüphe yok ki özürlülerdir. Özürlüler, çalışma yaşamında birçok güçlüklerle karşılaşmakta, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre istihdam piyasasında az yada çok yer almaktadır.”²⁸Yitirimi olan kişilerin toplumdaki diğerleri ile ekonomik anlamda ve istihdam açısından eşit haklara sahip olması, “bağımlı olma” sorununu aşacak yaşamsal olan çoğu şeyle birlikte, sağlık ve eğitim anlamında da fırsat eşitliklerine olanak sağlayacaktır.

²⁸ Mehmet Ergün, *Özürülülerin Çalışma Yaşamına Katılımı ve İşverenler (İşverenler için Rehber)*, 2005, Ankara, elektronik metni için: http://www.eyh.gov.tr/html/8273/Ozurlulerin+Calisma+Yasamina+Katilimi+_Isverenler+_Isverenler+Icin+Rehber , erişim tarihi: 28.08.2013

Türkiye’de 4857 sayılı iş kanununun 30. Maddesiyle yitirimi olan kişilerin istihdamına ilişkin haklar güvence altına alınmıştır.²⁹ Kanunda yer alan ve iş yerlerinin yitirimi olan kişileri çalıştırmaya yönelik yükümlülükleri şöyledir:

İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç özürlü, kamu işyerlerinde ise yüzde dört özürlü ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır. (İş Kanunu, 2003, Madde 30)

Yitirimi olan kişilerin istihdamına yönelik olan bu maddede belirtilen sayılar yeterli değildir. Yitirimi olan kişilerin istihdamına yönelik alınan önlemler arasında, çalıştırılacak kişi sayısının artırılması, topluma katılması açısından çok önemlidir. Bununla birlikte, sayıda yapılacak olan artışla, yitirimi olan kişilerin bakım ve hizmet bekleme konusunda, bağımlı olmalarının ve “düşkün” olarak sınıflandırılmalarının da önüne geçilecektir.

İşverenler ve toplumdaki diğerleri tarafından “işe yararlık” fikri, işin niteliğine bağlı olmakla birlikte, yitirimi olan kişinin iş gücüne ve yeteneklerine de bağlıdır. Bu noktada, sadece bedensel anlamda yeti yitimi olan kişilerin değil, zihinsel anlamda yitirimi olanların da iş yapabilirliğinin

²⁹T.C. İş Kanunu, 22.5.2003, Madde 30, elektronik metni için: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html> , erişim tarihi: 28.08.2013

göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Unutulmaması gereken, bazı durumlarda, bedende var olan yitimler, çalışan beyni engellemekte; zihinsel açıdan oluşmuş durumlar da, çalışan bedeni kısıtlamamaktadır.

Fakat ne yazık ki, “yaşama dünyasında” birbirlerini ben ve başkası olarak sınıflandırıp, işe yarama noktasında, bedensel ve zihinsel fonksiyonlarını tam olarak niteleyenler, yitimi olanların sosyal haklarına ve kişilik onurlarına saygı göstermemektedir. Çotuksöken’e göre,

Tek başına değer üretmesi mümkün olmayan insan, türdeşiyile iş birliği içinde ancak varlığını sürdürebilir. Tek başına insanın hiçbir şey ifade etmeyeceği açıktır. “İnsanın onuru” ve her bir “insanın vazgeçilmez hakları”nı yaşam dünyasında kullanması, “insanın haklarının korunması” ya da korunmaması, her bir “insanın özgür olması” ya da olmaması, “adil olması” ya da olmaması başka insanlarla, kendi türünden olanlarla birlikte oluşturduğu yaşama dünyası ya da insan dünyası içinde ancak mümkündür. İnsanlar birbirinden çok farklı biçimlerde gerçekleştirdikleri ilişkilerde insan onurunu korur ya da korumazlar; tek tek insanlar, toplumsal yapı, kurumlar temelde bireyin/kişinin hakları olarak ortaya çıkan hakları korurlar ya da koruma konusunda hiçbir özen göstermezler. Bütün bu belirlemeler, günümüz dünyasında da halen yaşanan durumları gözler önüne sermektedir. İnsan dünyasında hâlâ hakların yeterince korunmadığını somut bir biçimde görmekteyiz (Çotuksöken, 2010, s. 86 - 87).

Yitimi olan kişilerin Çotuksöken’in söylemi ile “toplumda birer aktör” durumunda olmaları, ekonomik anlamda ve istihdam bağlamında özerk olmalarına bağlıdır. Bu da onlara çeşitli fırsatların yaratılması, ilgi ve becerileri

yönünde çalışmalarından geçmektedir. Yeti yitimi nedeniyle çalışamayacak durumda olan kişilere yapılacak olan yardımlar ve sosyal güvence altında olmaları elbette devletin koruması altında olmak demektir. Bu da sosyal devlet olmanın zorunluluklarından biridir.

ÖZİDA(Özürlüler İdaresi Başkanlığı)'nın 2002'de yaptığı belirlemelere göre,

Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların yaklaşık % 48'inin süreğen hastalığı olanların ise; yaklaşık % 64'ünün sosyal güvenliği bulunmaktadır. Sosyal güvenliği olan özürlülerin oranı kentte daha yüksektir. Özürlülerin ve süreğen hastalığı olanların ancak yarısı, sosyal güvenliğe sahipken; bunların yarısından fazlası "bağımlı" olarak sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır. Büyük çoğunluğu "yoksul" olan özürlülerin özellikle tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri için sosyal güvenlik çok önemli bir araçtır. Bundan yoksun olanların tamamen kaderine terk edildiği açıktır. Bunun yanı sıra, özellikle çalışamayacak durumda ve ailesine bakamayacak durumda olan özürlüler için sosyal güvenlik şemsiyesi altında sağlayacak parasal yardımların önemi de kaçınılmazdır (aktaran Tokol, Alper, 2011, s. 274).

Yitirimi olan kişilerin, çeşitli ön yargılarla ayrımcılığa maruz kalması, her alanda olduğu gibi, istihdam anlamında da görülmektedir. Bu anlamda sorunun giderilmesi, toplumdaki kişilerin tek tek bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Yitirimi olan kişilerin, farklılıklarından ortaya çıkabilecek yetenekleri görülmeli ve toplumsal eşitlik adına iş hayatına kazandırılmalıdır. Bu da onları, üreten birer özne olma durumuna getirecektir.

SONUÇ

Bu tezde, “başka – ben” sorunu, yitirimi olan kişiler açısından ele alınmıştır. İnsanın nasıl bir varlık olduğu, kendini nasıl nitelediği ve bu niteleme işinin sonunda kendine “akıl varlığı” sıfatını neye göre koyduğu üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle de *aynılık* ve *farklılık* kategorileri üzerinden “başka”ya yönelim irdelenmiştir.

Birinci bölümde, insan nedir? insan düşünmesi kendine neleri konu edinmiştir?,akıl varlığı olmak ne anlama gelmektedir? soruları,öncelikle felsefe tarihinden yola çıkılarak incelenmiş, insanın düşünsel anlamdaki geçmişi anlaşılmaya çalışılmış ve “ben”, “başka”, “kendim”, “onlar” kavramları ontolojik olarak ele alınmıştır.Cassirer, Morin ve Freud’un “insan”la ilgili belirlemeleri ışığında, ontolojik bir belirleme yapılmıştır.

Tarihte düşünülenleri araştırma işi, her çağda, “ben”in kendine ne kadar içkin olduğunu göstermek; “başka” olanın da varlığının çoğunlukla görmezden gelinmesinin farkına varmak adına yapılmıştır.Husserl ve Ricoeur’ün “başka” ile ilgili değerlendirmeleriyle Nermi Uygur’un, “Başkası” ve “Ben – Ben olmayan” kavramlarıyla ilgili söylemleri bağlamında, felsefi antropoloji araştırılmasına girilmiştir. Bu noktadan hareketle, antropontolojik açıdan “ben” ve “başka – ben” kavramları arasındaki mesafe incelenmiştir.

İkinci bölümde sosyal politika kavramı nedir?, insan hakları neyi ifade etmektedir? ve bunlara ek olarak, sosyal politikalar neden insan hakları bağlamında ele alınmalıdır? soruları üzerinde durulmuştur. Sosyal politika, teorik anlamıyla refah ve eşitliğe vurgu yapar. Buna ek olarak da devletin düzenlemeleri bağlamında, insan yaşamına pratik etkisi olan bir kavramdır. Bu yüzden de sosyal politikalar anlamında yapılacaklar, insan hakları göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Tezde, İoanna Kuçuradi ve Betül Çotuksöken'in, "insan değeri", "insan hakları" ve "etik" ile ilgili kaynaklarından yararlanılarak, "sosyal politika" konusu incelenmiştir. Tüm bunlar, çeşitli yasalar, mevzuatlar ve sözleşmelerde bulunan "başka – ben" açısından yitirim kavramının peşine düşülerek yapılmıştır. Nitekim insan hakları, insanların birlikteliğinde, eşitlik ve özgürlük kavramlarıyla düşünmelerini olanaklı kılarak, yapılacak olan sosyal politikaları bu yönde gerçekleştirmeye zemin hazırlar.

Tezin son bölümünde ise, Türkiye'de yitirimi olan kişiler için yapılmış olan sosyal politikalar, insan hakları açısından ele alınmıştır. Bu sosyal politikalar, özellikle sağlık, eğitim, istihdam ve ekonomi açısından değerlendirilmiştir. İnsanın, özcü tavrın esiri olmadan, diğer "ben"leri de anlayarak, ayırıcı bakış açısıyla yönelmemesi üzerinde durulmuş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Bu tezin temel iddiası, aslında sosyal duyarlılığın oluşumuna; sürece katılan tüm bireylerin yönelimlerinin altında yatan temel sorunu irdeleyerek, bu konuda tüm dünyada neden sınıfta kalındığının saptanmasına; teknolojinin tüm getirilerinin, bu konu söz konusu olduğunda neden çaresiz kaldığının anlaşılmasına ve “yitirimi olan bireyler”in topluma birer özne olarak dahil olabilmesi için farklı bir bakış açısı geliştirmenin önemine vurgu yapmaktır.

Göz ardı edilen, felsefi düşünme tarzının bir ürünü olarak kavram bilgisinin ne kadar önemli olduğudur. İnsan, kavramlarla “*düşünebilen ve eyleyebilen bir özne*” olarak kendini gösterir. Yani *homosapienstir*, insan. Peki ya düşünemeyen ve eyleyemeyenler? Yani insan olan ve homo-nonsapiens olarak yaşayanları da görme yükümlülüğüdür.

İşte bu yüzden özcü davranmak, belli yitimleri olan kişileri görmezden gelmeye sebep olur. Bu da paylaşmanın önemini anlaşılmasında anlamına gelir. Dahası, paylaşmaktan yana olmayan, çoğunlukla faydaya ve sonuca yönelerek hareket eden insanın, içine düştüğü yanılsamaya kendini sürüklemesi problemini doğurur. Kuçuradi'nin belirlemeleri şöyledir:

...Belirli gerçeklik koşulları içinde bu yapıp ettikleriyle kimi insanlar, kişi olarak olanaklarını gerçekleştirme fırsatını bulabiliyor, kimileri ise pek bulamıyor böyle bir fırsatı. Bu fırsatı bulanlardan kimileri de, kişi olarak kendi olanaklarını geliştirmekle, insanın yaşantı ve eylem olanaklarını genişletirler, ya da Ingeborg Bachmann'ın sözleriyle: “olanaklı ile olanaksız olanın karşılıklı oyununda, biz, kendi olanaklarımızı genişletiriz.”, biz insanlar (Kuçuradi, 1988,s.166).

Dünyanın daha yaşanılabilir bir yer haline gelmesi için, farklılıkların birer eksiklikmiş gibi görülmemesi ve kavramların buna göre seçilmesi, tüm bunların temelinde insana duyulması gereken saygının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akarsu, B. (1998). *Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Anğ, T. (2006). *Felsefe, Eğitim, Tarih ve İnsan Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. Bahadır Sina Şener (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Kategoriler*. Saffet Babür (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. Ahmet Arslan (Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Buğra A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Cassirer E. (1997). *İnsan Üstüne Bir Deneme*. Necla Arat (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çotuksöken, B. (1998). *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*. İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2000). *Felsefi Söylem Nedir?* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çotuksöken, B., Babür, S. (2000). *Ortaçağda Felsefe*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe: Özne-Söylem*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Çotuksöken, B. (2010). *İnsan Hakları ve Felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Foucault, M., Gutman, H., Hutton, P.H. (2003). *Kendini Bilmek*. Gül Çağalı Güven (Çev.), İstanbul: Om Yayınevi.
- Gilson, E. (2007). *Ortaçağda Felsefe*. Ayşe Meral (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gökberk, M. (2003). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Grandin, T. (2005). *Resimlerle Düşünmek*. Mehmet Celil İftar (Çev.), İstanbul: Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Husserl, E. (2007). *Kesin Bilim Olarak Felsefe*. Abdullah Kaygı (Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Husserl, E. (2000). *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*. Ayça Sabuncuoğlu - Önyaz Sözer(Çev.), İstanbul: Afa Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. İ. Kuçuradi (Çev.), Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kranz, W. (1995). *Antik Felsefe*. S Y. Baydur (Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Küçükalp, K. (2010).*Husserl*.İstanbul: Say Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna. (1988).*Etik*. Ankara: Meteksan Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1997). *Çağın Olayları Arasında*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Kuçuradi, İoanna. (2007). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2010). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A., Seyyar, A., Aydın, A., Ayyıldız, E., Doğan, H., Maviş, İ. ve ark. (2011). *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı*. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Levinas, E. (2003). *Başkanın İzi*. Zeynep Direk (Ed.),İstanbul:Metis Yayınları.
- Levinas, E.(2005).*Zaman ve Başka*. Zeynep Direk (Haz.), İstanbul: Metis Yayınları
- Mengüçoğlu, T. (2005).*Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Morin, E. (2010).*Yitik Paradigma: İnsan Doğası*. Devrim Çetinkasap(Çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Morris, C. G. (2020). *Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş)*. H. Belgin Ayvaşık, Melike Sayıl (Çev.), Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Özlem, D.(2001).*Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Özlem, D.(2006).*Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları*. İstanbul: İnkılap Yayınları
- Ricoeur,P.(2010).*Başkası Olarak Kendisi*.Hakkı Hünler(Çev.), İstanbul: Doğu BatıYayınları
- Sartre, J-P. (2009).Varlık ve Hiçlik. G. Çankaya Eksen - T. Ilgaz (Çev.), İstanbul:İthaki Yayınları.
- Scheler, M. (1998). *İnsanın Kosmostaki Yeri*. Harun Tepe (Çev.), Ankara: AyraçYayınevi.
- Seyyar, A. (2006). *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*. Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları
- Soysal, A. (2011).*Birlikte ve Başka I –II*. İstanbul: MonoKL Yayınları.

- Tokol A., Alper Y., Aytaç S., Kılıkış İ., Işığıkçok Ö., Yıldız S. ve ark. (2011). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2010). *Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı*. Müslüm Yılmaz (Ed.), İstanbul: T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- Uygur, N. (2004). *Felsefenin Çağrısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, N. (2007). *EdmundHusserl'de Başkasının Ben'i Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Uygur, N. (2006). *Başka Sevgisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 18 No'lu Genel Tavsiyesi: Engelli Kadınlar (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 18: Disabled Women*). (1991). Defne Orhun (Çev.), 10.04.2013'te
http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/engelli_kadinlar/engelli_kadinlar.pdf , adresinden indirildi. Metninin orijinali için bkz.
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom18>
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu: Engelliler (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 5: Persons with disabilities*). (1994). Lema Uyar (Çev.), 12.03.2013'te,
http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/engelli_kadinlar/engelli_kadinlar_eskhk_5_no_lu_genel_yorumu_engelliler.pdf adresinden indirildi. Metninin orijinali için bkz.
<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/099b725fe87555ec8025670c004fc803/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d>
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*). (2006). 30.08.2013'te
[.http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx](http://engelli.oyhgm.gov.tr/sozlesme/sozlesme.aspx) adresinden indirildi.
- Ergün, M.(2005). *Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılımı ve İşverenler (İşverenler için Rehber)*. Ankara. 28.01.2013'te
http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8273/Ozurlulerin+Calisma+Yasamina+Katilimi+_Isverenler+_Isverenler+Icin+Rehber adresinden indirildi.
- Resmî Gazete*, Kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde yer alan engelli bireylere yönelik ibarelerin değiştirilmesi amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun. 3 Mayıs

2013. 16.08.2013'te

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503.htm/20130503.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503.htm>adresinden indirildi.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Mevzuat. Ulusal Mevzuat.30.08.2013'te
<http://www.eyh.gov.tr/tr/8136/Ulusal-Mevzuat>adresinden indirildi.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Mevzuat. Uluslararası Mevzuat.30.08.2013'te
<http://www.eyh.gov.tr/tr/8137/Uluslararası-Mevzuat>adresinden indirildi.

T.C. İş Kanunu. 22.5.2003. Madde 30. 11.02.2013'te
<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html> adresinden indirildi.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. Şubat 2011. 23.08.2013'te
http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27807_0.html, adresinden indirildi.

Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. 25.08.2013'te
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.521a3a3ed2e643.16638331 adresinden indirildi.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Mersin’de doğdu. 2010 yılında T.C. Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Psikoloji bölümlerinden çift anadal programı ile mezun oldu. Halen Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde öğrenim görmektedir.

2009 – 2011 yılları arasında T.C. YÖK Ulusal Öğrenci Konseyi Yönetim Kurulu’nda, Halkla İlişkiler ve Bilişim Sorumlusu olarak görev almıştır. Bu yıllar arasında, üniversitelerin engelsiz hale gelmesi adına yapılan bir proje olan, Engelsizler misiniz? Projesinin koordinatörlüğünü yapmıştır. 2010 – 2012 yılları arasında özel bir rehabilitasyon merkezinde psikolog olarak çalışmış, otizmli, bedensel(görme, fiziksel) ve zihinsel açıdan yitirimi olan kişileri gözlemlene fırsatı bulmuştur. Aynı yıllar arasında Türkiye Engelliler Vakfı’nda Gençlik Komisyonu Başkanı olarak görev almıştır. 2012’den bu yana bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde psikolog olarak görev yapmakta, otizmli, bedensel(işitme) ve zihinsel açıdan yitirimi olan kişiler üzerine çalışmalarına devam etmektedir.